

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Petra Nováčková

RODIČOVSKÁ ZODPOVĚDNOST A JEJÍ VÝKON

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Katedra: Občanského práva

Datum vypracování diplomové práce: Březen 2012

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne 27. 3. 2012

Podpis

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí mé diplomové práce doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za velmi vstřícný přístup a cenné rady k této práci.

Mé poděkování dále patří mým rodičům a mému příteli, Jiřímu Hubíkovi, za jejich podporu během mého vysokoškolského studia.

Obsah

Úvod.....	3
1. Vysvětlení pojmů.....	4
1.1 Pojem, předmět a principy rodinného práva.....	4
1.2 Rodina.....	6
1.2.1 Obecné vymezení.....	6
1.2.2 Ochrana rodiny	7
1.2.3 Náhled do historie rodinného práva.....	8
1.2.4 Rodina v současnosti	10
2. Dítě a jeho právní postavení	11
2.1 Práva dítěte	11
2.2 Vývoj práv dítěte	12
2.3 Úmluva o právech dítěte	14
2.4 Povinnosti dítěte	17
2.5 Dítě jako účastník řízení	18
3. Právní vztahy mezi rodiči a dětmi	19
3.1 Vývoj právního poměru mezi rodiči a dětmi	19
3.2 Obecné vymezení právního vztahu mezi rodiči a dětmi.....	20
3.3 Rodičovská práva a jejich pojetí.....	22
3.4 Třídění rodičovských práv a povinností	22
3.5 Rodičovská práva a povinnosti odlišná od rodičovské zodpovědnosti.....	23
4. Rodičovská zodpovědnost	23
4.1 Vznik a zánik rodičovské zodpovědnosti	24
4.2 Výkon rodičovské zodpovědnosti.....	25
4.3 Obsah rodičovské zodpovědnosti	26
4.3.1 Péče o dítě.....	26
4.3.2 Zastupování dítěte.....	27
4.3.2.1 Dítě a jeho částečná způsobilost k právním úkonům.....	28
4.3.2.2 Zákonný zástupce	28
4.3.2.3 Schvalování právních úkonů soudem	28
4.3.2.4 Další zástupci dítěte	29
4.3.2.5 Opatrovník	30
4.3.3 Jmění dítěte a jeho správa.....	30
4.3.3.1 Obecný výklad	30
4.3.3.2 Správa jmění dítěte jeho rodiči	31

4.3.3.3 Správa jmění dítěte poručníkem	32
4.3.3.4 Opatrovník pro správu jmění dítěte	33
4.3.3.5 Správa jmění dítěte jinými osobami	34
5. Zásah státu do výkonu rodičovské zodpovědnosti	34
5.1 Obecně	34
5.2 Zásah státu	35
5.3 Zásah státu dle zákona o rodině	35
5.4 Dělbá pravomoci mezi soudní a správní orgány	36
5.5 Výchovná opatření	38
5.6 Zásahy soudu do výkonu rodičovské zodpovědnosti	40
5.6.1 Pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti	40
5.6.2 Omezení rodičovské zodpovědnosti	41
5.6.3 Zbavení rodičovské zodpovědnosti	42
5.6.4 Rodičovská zodpovědnost a trestné činy	43
5.6.5 Faktická omezení rodičovské zodpovědnosti	44
5.6.6 Předběžné opatření	46
6. Sociálně-právní ochrana dětí	48
6.1 Pojem sociálně-právní ochrany dítěte	48
6.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	48
6.3 Orgány sociálně-právní ochrany	49
6.4 Komu je určena sociálně-právní ochrana	49
6.5 Základní zásady sociálně-právní ochrany dětí	50
6.6 Právo upozornit	51
7. Nový občanský zákoník	52
7.1 Obecná charakteristika	52
7.2 Změny v rodinném právu	53
Závěr	55
Seznam použité literatury	57
Seznam zkratk	60
Resumé	61
Klíčová slova	63
Abstract	64
Key words	66

Úvod

Hlavním cílem této diplomové práce je poskytnout pohled na institut rodičovské zodpovědnosti a jejího výkonu tak, jak je upraven v českém právním řádu. Tato práce také obsahuje kapitoly věnované historickému vývoji i současnému stavu rodinného práva, dětských práv a vzájemných práv a povinností rodičů a dětí. Nemálo prostoru věnuji i zásahům do rodičovské zodpovědnosti ze strany státu. Závěrečná kapitola upozorňuje na novou kodifikaci rodinného práva v rámci nového občanského kodexu.

Rodina je seskupením osob, mezi nimiž existují nejen biologické, ale i emocionální vazby. Rodina by měla být pro výchovu a zdravý vývoj dítěte tím nejlepším a nejvhodnějším prostředím, neboť rodiče jsou právě těmi osobami, kterým náleží rozhodující postavení ve výchově a vývoji dítěte, a toto postavení je jim zaručeno nejen zákonnými a ústavními normami našeho právního řádu, ale též dokumenty na mezinárodní úrovni, mezi ty nejvýznamnější patří Úmluva o právech dítěte.

Rodičovskou zodpovědnost a její výkon upravuje v současnosti platný zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. V případě, že projde návrh nového občanského zákoníku úspěšně zbývající částí legislativního procesu, bude rodinné právo jako celek, včetně úpravy rodičovské zodpovědnosti, jeho součástí a dosavadní zákon o rodině tak bude zrušen.

Tato práce vychází z platné právní úpravy k 21. lednu 2012, z názorů odborné veřejnosti a ze soudní judikatury.

1. Vysvětlení pojmů

1.1 Pojem, předmět a principy rodinného práva

Rodinné právo je možné vymezit jako soubor právních norem, které upravují manželské a rodinné vztahy. Je pojímáno jako jedna ze součástí soukromého práva. V historii bylo upravováno společně s právem občanským. Je třeba pozorovat jisté odlišnosti od práva občanského. Jednou z nich je možnost státu zasáhnout do určitých rodinně-právních vztahů s ohledem na zájem nezletilých dětí, například v případě výživného nebo rodičovské zodpovědnosti. Tímto je porušen princip rovnosti subjektů, který je jinak pro rodinné právo typický. Další odlišností je, že povaha norem rodinného práva je na rozdíl od občanského práva spíše kogentní, nikoli dispozitivní.

Kvůli tomu se teorie přiklání k názoru, že rodinné právo je samostatný subsystém občanského práva, hybrid obsahující prvky práva soukromého, ale i práva veřejného. Přesto jej zařazuje do soukromého práva, neboť upravuje převážně soukromoprávní vztahy, jakož i normy soukromoprávního charakteru.¹

Předmět rodinného práva naplňují tři základní druhy právních vztahů. Jsou to vztahy mezi manžely, dále vztahy mezi rodiči a dětmi, díky kterým vznikají i vztahy mezi dalšími příbuznými a v poslední řadě to jsou vztahy tzv. náhradní rodinné výchovy.

Mezi obecné principy dotýkající se všech rodinně-právních vztahů lze zařadit:

a) Princip blaha dítěte

Platnost tohoto principu je natolik obecná, že se nedotýká jen vztahů mezi dítětem a rodičem, jak by se dalo předpokládat, ale, vzato v nejširším pohledu, i vztahu mezi dítětem a státem. Je to princip, který se prolíná všemi druhy rodinně-právních vztahů. Pojem blaha dítěte obsahovala již Deklarace práv dítěte² a je součástí i Úmluvy o právech dítěte³. Blaho dítěte bychom mohli nejobecněji vymezit jako „vytváření

¹ PLECITÝ, Vladimír, Michal SKŘEJPEK, Josef SALAČ a Alexander ŠÍMA. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. s. 13, ISBN 978-80-7380-139-7

² přijata 20. 11. 1959 Valným shromážděním OSN v New Yorku

³ Sdělení č. [104/1991 Sb.](#)

prostředí přátelského dětem“⁴.

b) Princip rovnosti subjektů

Vztahy mezi dětmi a rodiči nejsou založeny na vztahu nadřízenosti a podřízenosti. Naopak jejich vzájemný vztah je založen na principu rovnosti subjektů. „Tradičně je dítě pro svůj věk a sociální nezralost vnímáno jako slabší subjekt, nicméně v důsledku mezinárodních úmluv, nikoli jako pouhý objekt. Participační práva dítěte nabývají na významu, o čemž svědčí nejen významná polistopadová novela zákona o rodině (srovnej § 31, odst. 3 ZOR), ale zejména následná novelizace občanského soudního řádu (viz § 100, odst. 4 OSŘ) a zákona o sociálně-právní ochraně dětí (tak § 8, odst. 2 ZSPO). K novému nazírání práv dítěte i jeho postavení jako plnohodnotného subjektu nepochybně přispěla Úmluva o právech dítěte (sdělení č. 104/1991 Sb.) a řada dalších mezinárodních úmluv.“⁵ K vyvažování fakticky nerovného postavení dochází určitou mírou kontroly a možností intervence ze strany státu a státních orgánů.

c) Princip vzájemné pomoci

Princip vzájemné pomoci je jeden z nejvýznamnějších principů, díky kterým se rodinně-právní vztahy liší od občanskoprávních. „Vzájemná pomoc není založena na ekvivalenci plnění, která je typická pro vztahy občanskoprávní, ale subjekty rodinného práva své povinnosti plní v rámci svých schopností a možností.“⁶ Mezi manžely se tento princip projevuje v oblasti jejich osobních vztahů dle § 18 ZOR, v majetkových vztazích je jeho projevem existence vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely. Mezi rodiči a dětmi je projev tohoto principu obsažen v § 31, odst. 4 ZOR, dle kterého děti, jež žijí s rodiči ve společné domácnosti, mají povinnost pomáhat rodičům podle svých schopností.

⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s. 18, ISBN 80-210-3974-4

⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Ochrana slabší strany v rodinném právu*. Právník. 2011, č. 4, s. 368, ISSN 0231-6625

⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s. 21, ISBN 80-210-3974-4

1.2 Rodina

1.2.1 Obecné vymezení

„Rodina je první sociální skupinou, které se člověk stává členem. Je natolik přirozeným útvarem, že se vyskytuje v každé společnosti, v každé době i kultuře, i když pochopitelně existují rozdíly mezi vzájemným rozdělením rolí mezi mužem a ženou, respektive i počtem dospělých osob.“⁷

Legální definice pojmu rodiny není v našem právním řádu zakotvena. Pojem rodina je znám i z mezinárodních úmluv, ani v nich však není definován. Článek 23, odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech definuje rodinu jako přirozenou základní jednotku společnosti, která má právo na ochranu společnosti a státu. Zákon o rodině v § 1, odst. 2 stanoví, že hlavním účelem manželství je založení rodiny a výchova dětí. Rodina se sice zpravidla zakládá manželstvím, ale uzavření manželství není nezbytné ke vzniku rodiny. Z právního hlediska můžeme za členy rodiny považovat osoby, které jsou tzv. osobami blízkými⁸ a žijí ve společné domácnosti.

„Rodině je však vždy a ve všech současných společenstvích společné to, že vytváří skupinu nejméně dvougenerační a představuje specifickou formu soužití osob dvou pohlaví, osob, které vzájemně uspokojují své sexuální, psychické i materiální potřeby.“⁹

Kromě rodiny, jež byla založena manželstvím, je třeba též rozlišovat jiné formy rodinného soužití, jako je například rodina tvořená pouze jedním rodičem a dítětem, nebo soužití muže a ženy bez uzavření manželství, partnerský vztah osob stejného pohlaví neboli registrované partnerství.

V posledních desetiletích však dochází ke snižování stability rodiny. Zvyšuje se počet rozvodů, narůstá počet dětí, které se narodily mimo manželství, vzrostl počet potratů. Vůbec dochází k oslabení hodnoty rodiny a rodinného života.

Člověk může žít a plně existovat i bez rodiny. Ovšem rodina je pro člověka

⁷ DAVID, Roman. *Práva dítěte*. Olomouc: Olomouc, 1999. s. 113, ISBN 80-7182-076-8

⁸ § 116 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁹ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. Předmluva, ISBN 80-7179-182-2

důležitou hodnotou, zejména co se týče rozvoje jeho psychiky, sociálních vazeb. Rodina je i v dnešní době nejuniverzálnějším výchovným prostředím i socializačním činitelem s mnoha vzájemně provázanými funkcemi. V rodině jsou každému člověku vštěpovány základní zásady lidského chování. Poskytuje dítěti základní orientaci v okolním světě a vytváří jedinečné prostředí k utváření jeho postojů ke světu, ke svému nejbližšímu okolí a také k sobě samému.

Reprodukční funkce rodiny je funkcí historicky nejstarší. Rodina vytváří ekonomické podmínky pro obživu a výchovu dětí a je hlavním místem socializace jedince. Plní tedy také funkci ekonomickou, výchovnou a socializační. Tyto funkce plní rodina vůči svým členům a současně vůči celé společnosti v rámci struktury ostatních společenských vztahů.¹⁰

1.2.2 Ochrana rodiny

Rodinu je třeba chránit. Taková ochrana a podpora rodiny bývá ve většině států zajištěna zákonnými i ústavními normami. Důležitá je především péče ze strany státu, ochrana soukromí a ochrana sociálně slabších členů rodiny.

Základním ustanovením našeho právního řádu, týkajícího se ochrany rodiny a dítěte je čl. 32 Listiny základních práv a svobod. Ten stanoví, že rodina a rodičovství je pod ochranou zákona a že zvláštní ochrana je zaručena i dětem a mladistvým.

Ochrana zakotvená v článku 32, odst. 1 LZPS je povinností státu svým zákonodárstvím takovou ochranu poskytnout. Je možné se jí domáhat dle zvláštních zákonů, například dle zákona o rodině. Není možné se jí domoci přímo s ohledem na čl. 41, odst. 1 LZPS.

„Ochranou se v článku 32, odst. 1 rozumí nejen právní stricto sensu (ochrana občanskoprávní, trestněprávní, atd.), tedy ochrana proti porušení či ohrožení subjektivního práva, ale zejména se jí rozumějí různá sociální zvýhodnění právem poskytnutá subjektům uvedeným v dotyčném ustanovení.“¹¹

Rodiče mají povinnost pečovat o své dítě, a to jak po stránce materiální, tak i po

¹⁰ RADVANOVÁ, Senta. *O rodině, manželství a dětech*. Praha: Panorama, 1978. s. 7

¹¹ PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: Komentář. Díl 2, Práva a svobody*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002. s. 256, ISBN 80-7201-391-2

stránce duševní, dítě chránit a zastupovat jeho zájmy. V situaci, kdy zájmy rodičů a dítěte stojí proti sobě, nebo rodič nadále nemůže nebo není schopen zastupovat zájmy dítěte, vystupuje do popředí stát, který přebírá roli osoby jednající v zájmu dítěte. Předním úkolem státu je ochrana a podpora rodiny jako celku.

1.2.3 Náhled do historie rodinného práva

Ve starověkém Římě bylo jako rodina chápáno nejen seskupení osob, ale též seskupení osob a majetku, v jehož čele stál pater familias, neboli otec či hlava rodiny. Tímto pater familias mohl být pouze dospělý Říman, jenž nebyl právně svázán se svojí původní rodinou. Za klasickou římskou rodinu bylo považováno řádně uzavřené římské manželství a z něj narozené děti. Manželství bylo uzavíráno především v zájmu muže. Hlavním účelem manželství mělo být zabezpečení trvání rodu. Vůle manžela vzít si ženu a mít ji jako manželku a matku legitimních dětí bylo nezbytnou podmínkou trvání manželství. V Římě nebyla známa mateřská nebo rodičovská moc. Jediným, kdo o dětech rozhodoval, byl pater familias, který měl tzv. otcovskou moc neboli pater potestas. Mezi jeho základní práva patřilo právo disponovat s životem i smrtí dětí, právo dítě prodat, odložit nebo uznat za své.

Ve středověku mělo největší vliv na manželství a rodinu především křesťanství. Jedinou uznávanou formou uzavření manželství bylo udělení slavnostního přivolení před církví. Manželka byla v manželství podřízenou osobou svému manželovi. Například v případě její nevěry měl manžel právo ji dokonce i zabít. Děti byly v tomto období podřízeny otci. Důležité bylo rozlišování dětí na manželské a nemanželské. Děti nemanželské nepatřily do rodiny otce, nemohli z ní dědit nebo se učit řemeslům.¹²

Snaha o změnu manželských a rodinných vztahů přišla v době husitské, ovšem byla následně potlačena. Skutečnou změnu přineslo až tereziánské nařízení z roku 1753, o zasnoubení a manželství vojenských důstojníků a dále období vlády Josefa II. Jednou z významných změn se stal roku 1781 toleranční patent, jenž mimo jiné připouštěl uzavírání manželství mezi katolíky a evangelíky. Roku 1783 byl vydán manželský patent Josefa II., jenž stanovil, že císař měl výlučné právo upravovat manželské poměry

¹² VESELÁ, Renata, et al. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. s. 53 an., ISBN 80-86432-48-3

a rozhodování manželských sporů bylo z církevních soudů přeneseno na soudy státní. Stále byl ovšem obligatorní církevní sňatek.¹³

Završení vývoje novodobého soukromého práva na našem území představovala kodifikace rakouského Obecného zákoníku občanského, účinného na našem území od roku 1812. V rámci úpravy osobních práv se rozlišovala práva z osobnosti plynoucí, právo manželské a právo rodinné. To tvořil souhrn práv a povinností, jimiž byli otec, matka i dítě nadáni. Tato práva a povinnosti vyplývali z jejich postavení v rodině a patřili mezi ně především nárok na výživu, zaopatření a výchovu.¹⁴

Recepční normou č. 11/1918 byly převzaty z uherského a rakouského práva též normy práva rodinného. Byl podán návrh na reformu manželského práva s návrhem civilního sňatku, což se samozřejmě setkalo s nevolí v církevních kruzích. Byl přijat tzv. rozlukový zákon, č. 320/1919, díky němuž se stal církevní sňatek fakultativním. Formuloval také důvody, v rámci nichž bylo možné manželství rozvést. Jednalo se o nejvýznamnější zásah do rodinného práva v předmnichovské republice. Manželské a rodinné právo v době první republiky postihlo jen několik málo změn na základě zákonů č. 256/1921, o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, č. 56/1928, o osvojení a zákon č. 4/1931, na ochranu osob oprávněných požadovat výživu nebo zaopatření.¹⁵

Dalšímu rozvoji zabránila druhá světová válka.¹⁶

Po válce byl právní pořádek obnoven. Roku 1948 byla vydána nová ústava, která všechna ustanovení dosavadních zákonů, která ji odporovali, prohlásila za neplatné. K zásadním změnám došlo až v roce 1949, kdy byl přijat zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, díky němuž byla právní úprava rodinných vztahů oddělena od občanského zákoníku. Hlavním účelem tohoto zákona byla úprava manželství, jeho rozvod, vzájemná práva a povinností rodičů a dětí, tehdy nazývána jako „rodičovská

¹³ VESELÁ, Renata, et al. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. s. 53 an., ISBN 80-86432-48-3

¹⁴ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 6, ISBN 80-7179-182-2

¹⁵ VESELÁ, Renata, et al. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. s. 76 a 77, ISBN 80-86432-48-3

¹⁶ V té době již probíhaly práce na rekodifikaci občanského a rodinného práva, téměř dvacet let, ovšem po Mnichovské dohodě byly práce přerušeny a nová úprava tak nebyla nikdy schválena.

moc“, vyživovací povinnost, poručenství a osvojení.

V roce 1963 byl přijat zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, jenž nabyt účinnosti 1. 4. 1964 a je platný, po četných novelizacích, dodnes. Velkou změnou bylo, že nadále vzájemná majetková práva a povinnosti manželů byla nově upravena občanským zákoníkem.

„I pod tou nejtěžší totalitou rodina zůstávala tou poslední, základní strukturou, kam ideologie měla značně podvázaný přístup.“¹⁷

Po roce 1989 dochází k významné novelizaci zákona o rodině zákonem č. 134/1992 Sb. zavedením fakultativního občanského sňatku. Roku 1991 je ratifikována Úmluva o právech dítěte a stává se součástí našeho ústavního pořádku.

1.2.4 Rodina v současnosti

„Rodina je produktem společnosti, adaptuje se na společenské změny, ale současně spoluvytváří, stimuluje, komplikuje, či brzdí její rozvoj. Všechny zásadní problémy současné rodiny se promítají do celospolečenských souvislostí a zároveň celospolečenské problémy se přímo či nepřímo dotýkají rodiny.“¹⁸

V moderním světě dochází k neustálým proměnám institutu rodiny, i v naší zemi došlo v průběhu několika posledních desetiletí k velké řadě proměn.

Rodina v Česku se znatelně vzdálila původnímu modelu tradiční rodiny. Ve dvacátém století došlo k zrovnoprávnění žen s muži a to umožnilo ženě získat značnou samostatnost jak osobní, společenskou, tak i ekonomickou. Je kladen větší důraz na dosažení kariéry a uspokojení vlastních snů i cílů a rodina a její zakládání tak ustupuje do pozadí.

Již po roce 1989 lze sledovat první změny, kdy dochází ke snižování počtu sňatků i porodnosti, naopak stoupající tendenci má počet rozvodů. Věk, ve kterém začínají mladí lidé vstupovat do manželství, má rostoucí tendenci, tedy pokud se vůbec rozhodnou, že do manželství vstoupí, neboť v dnešní době narůstá množství

¹⁷ HADERKA, Jiří. *Základní rysy právní úpravy rodinného práva v posttotalitních státech střední a východní Evropy*. Právní praxe. 1999, č. 2-3, s. 93, ISSN 1211-0825

¹⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana, et al. *Rodinné právo*. 2., oprav. vyd. Brno: Doplněk, 1995. s. 3, ISBN 80-210-1113-0

alternativních rodinných soužití. V nich jsou zastoupeny i rodiny bez dětí.

I v souvislosti s tím dochází k narůstajícímu počtu dětí, které se rodí mimo manželství.

Uzavření sňatku přestává být institucí, která by znamenala počátek společného života. Manželský život se stává nestálým nadstandardem, ztrácí na své atraktivnosti, neboť diktuje uzavření se do předem určených rolí. Naopak nesezdané soužití je chápáno jako svobodnější forma soužití, která lépe vyhovuje individuálním požadavkům.

2. Dítě a jeho právní postavení

Pro pochopení je důležité nejprve vymezit samotný pojem dítě. Tento pojem je možno definovat různými způsoby v závislosti na účelu takové definice. Dítě je v obecné definici v podstatě označeno negativně jako ne dospělý. Většinou se však dítě definuje chronologicky, tedy věkem dospělosti, který stanoví právní předpisy jako společensky ustálené pravidlo. Společnost uznává, že jedinec dosažením určitého věku¹⁹, je schopen si sám obstarávat své záležitosti a je tudíž považován za dospělou osobu.

Dítě se dospělým stává postupně. Je tedy nutné říci, že určitá práva a též povinnosti dítěti přísluší již před dosažením zletilosti.

„Práva a povinnosti dítěte vůči rodičům můžeme do značné míry odvozovat od práv a povinností rodičů. To, co ve vztahu rodič-dítě chápeme jako povinnost rodičů, můžeme z opačného pohledu chápat jako právo dítěte a naopak.“²⁰

2.1 Práva dítěte

Práva dítěte vyplívají především z mezinárodních úmluv a ze zákona o rodině. Práva, která má dítě vůči svým rodičům, směřují nejen vůči nim, ale též vůči státu. Většinu těchto práv můžeme nalézt v Úmluvě o právech dítěte.

¹⁹ Dosažení zletilosti se řídí § 18 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

²⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s. 240, ISBN 80-210-3974-4

Mezi základní práva dítěte patří právo na život, obsažené v článku 6, odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Též je zakotveno v Listině základních práva a svobod v článku 6, odst. 1. Druhá věta tohoto odstavce zahrnuje formulaci, že „lidský život je hoden ochrany již před narozením“. Tato otázka je ale velice komplikovaná, neboť do ní spadá i problematika interrupcí.

Dalším významným právem je právo dítěte na život se svými rodiči, tedy nebýt od svých rodičů proti jejich vůli odloučeno, ledaže by šlo o oddělení, které je nutné v zájmu dítěte.

Dítě má dále právo znát své rodiče, je-li to možné. S tímto úzce souvisí problematika principu anonymity osvojení, především osvojení nezrušitelného. Teoreticky je totiž možné, že se dítě vůbec nemusí dozvědět, že bylo nezrušitelně osvojeno.

Pokud dítě nežije s jedním z rodičů, má právo stýkat se a udržovat osobní vztahy i s tímto rodičem, ledaže by to bylo proti zájmu dítěte.

Dítěti též přísluší právo svobodně vyjadřovat své názory ve věcech, které se ho týkají, právo na svobodu projevu a právo utvářet si vlastní názor.

To, co zákon upravuje jako povinnost rodiče vůči dítěti, je zároveň oprávněním dítěte vůči rodičům. Dítě má tak právo na výchovu, výživné, zastoupení a správu jmění.

Z osobnostních práv dítěte je třeba zmínit především právo na soukromí, ochranu cti a pověsti dítěte a též na ochranu korespondence. Všeobecná osobnostní práva jsou upravená občanským zákoníkem v § 11 a 12. Tato právní úprava nečiní rozdíly mezi zletilou a nezletilou osobou. Například ale právo na tělesnou integritu, pokud je jeho subjektem dítě, není dostatečným způsobem chráněno, neboť problémem je, že se jeho porušování nebo ohrožování mnohdy dopouští nejbližší osoby dítěte, jako jsou jeho rodiče a příbuzní.

V neposlední řadě má také dítě vůči svým rodičům právo na náhradu škody způsobenou mu rodiči na jeho zdraví či majetku. Toto právo vyplývá přímo z úpravy občanského zákoníku, ale je jen málokdy v praxi uplatňováno.

2.2 Vývoj práv dítěte

Až do dvacátého století se na dítě nahlíželo jako na osobu podřízenou dospělým.

Dětství bylo jen krátkou etapou vývoje před dosažením dospělosti. Avšak ve dvacátém století byla uzavřena řada smluv, které se přímo či nepřímo týkaly dětí. Dětství je dnes považováno za důležitou část v životě každé osoby a dítě za člověka, který má svoji vlastní důstojnost a práva jako každý jiný člověk.

První významnější smlouvy na mezinárodní úrovni se týkaly potlačení obchodu s děvčaty²¹ a se ženami a dětmi²². Ovšem jako první ucelený dokument vystupuje až Deklarace práv dítěte, která byla přijata Společenstvím národů v roce 1924. Jejím hlavním cílem bylo, aby se dětem poskytnulo to nejlepší, aby tak mohly být zajištěny jejich základní potřeby.

Po druhé světové válce si světové společenství začalo uvědomovat, že je nezbytné chránit všechny základní práva a svobody, aby byl udržen mír. 11. prosince 1946 vzniká Dětský fond UNICEF, jehož hlavním účelem bylo zajistit dostatečnou ochranu dětem v poválečné Evropě.

Další přelomovou událostí bylo přijetí Všeobecné deklarace lidských práv OSN, dne 10. prosince 1948. Ta se problematikou dětských práv zabývala v rámci rodiny. Z čl. 25, odst. 2 vyplívá, že „mateřství a dětství mají nárok na zvláštní péči a pomoc“ a že „všechny děti, ať manželské nebo nemanželské, požívají stejné sociální ochrany“.

Valné shromáždění OSN 20. listopadu 1959 přijalo Deklaraci práv dítěte, která byla vlastně rozšířením Deklarace práv dítěte z roku 1924. Stanovuje rovnost bez jakéhokoliv rozdílu, právo na jméno a státní občanství, sociální zabezpečení, a dále zakotvuje pomoc a ochranu před všemi možnými formami zanedbávání, krutosti a vykořisťování. V deklaraci je obsažen princip přihlédnutí k zájmům dítěte a vyzdvihuje důležitost porozumění a lásky pro dobrý vývoj dítěte.

Dne 19. prosince 1966 byl otevřen k podpisu Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Stanovil, že dítě má nárok na takovou ochranu, která mu náleží s ohledem na jeho postavení nezletilce ze strany rodiny, společnosti i státu. Společně s ním byl schválen i Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Čl. 10 stanoví, že „nejširší možná ochrana a pomoc by měla být poskytnuta rodině, která je přirozenou a základní jednotkou společnosti, zvláště k jejímu založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí“. Zvláštní opatření by měla

²¹ Úmluva o potlačení obchodu s děvčaty ze dne 4. 5. 1910

²² Mezinárodní úmluva o potírání obchodu se ženami a dětmi ze dne 30. 9. 1921

být učiněna pro ochranu a pomoc všem dětem a mládeži bez jakékoliv diskriminace.

Úmluva o právech dítěte z roku 1989 se stává hlavním mezníkem ve vývoji mezinárodní spolupráce a ochrany práv dítěte. Co se týče chápání práv dítěte, znamenala Úmluva zcela zásadní obrat. Je třeba brát v potaz, že „děti již nejsou jen objekty, které mají zvláštní potřeby (potřeba jíst, přístup ke vzdělání a zdravotní péči), jak se do té doby chápalo, ale že se stávají subjekty, nositeli širokého okruhu lidských práv“²³.

Mezi další významné dokumenty, které se omezují na určitou teritoriální oblast, patří například Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, Evropská úmluva o osvojení dětí, Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství a jiné.

2.3 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je jedním z nejvýznamnějších mezinárodních dokumentů upravujících práva dítěte. Jedná se o mezinárodní akt stanovující občanská, kulturní, politická a sociální práva dětí. Úmluva byla přijata 20. listopadu 1989 Valným shromážděním OSN.

„Kodifikační podnět se ihned nesetkal s porozuměním. Za strany některých států se objevovaly námitky, že stávající, pozitivní úprava dostatečně upravuje status dítěte prostřednictvím obyčejové a smluvní normativity, která chrání každého jednotlivce. Jiné státy zase sdílely obavy, že úmluvu nebudou schopny ratifikovat státy, které mají závažné potíže se zaručením základních dětských práv.“²⁴

U nás byla přijata s určitými výhradami, kdy právo dítěte znát své rodiče platí pouze v případě, že nedošlo k osvojení nebo umělému oplodnění.

Přijetím této Úmluvy došlo k překlenutí zakořeněných rozdílných tradic, náboženských vyznání, stádií kulturního a hospodářského vývoje, právních systémů a tradic jednotlivých států, jež Úmluvu přijaly. Přes všechny tyto rozdílnosti dokázaly vytvořit konsenzus ohledně povinností rodin, společností a států vůči dětem.

²³ DAVID, Roman. *Práva dítěte*. Olomouc: Olomouc, 1999. s. 34, ISBN 80-7182-076-8

²⁴ JÍLEK, Dalibor. *Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte*. Právník. 1990, č. 4, s. 369, ISSN 0231-6625

Bylo zapotřebí poskytnout ochranu dětem, jako osobám velice zranitelným, neboť by jejich práva mohla být lehce porušována.

Byl zřízen Výbor pro práva dítěte, který vystupuje jako autonomní orgán a představuje základ implementačního a kontrolního mechanismu. Jeho hlavním úkolem je zajistit, aby smluvní státy respektovaly převzaté závazky a obsah dispozic smluvních norem vnitrostátní cestou převedly do praxe.

Úmluva se skládá z preambule a tří částí.

Preambule se odvolává na zásady vyhlášené v Chartě Spojených národů, Všeobecné deklaraci lidských práv a v mezinárodních aktech o lidských právech a stanoví, že dítě má nárok na zvláštní péči a pomoc. V preambuli Úmluvy je dále zakotveno, že rodina, která je základní jednotkou společnosti a přirozeným prostředím pro růst a blaho všech členů a to především dětí, má nárok na potřebnou ochranu a pomoc, aby mohla plnit svoji úlohu ve společnosti.

Obsahem části první (čl. 1 až 41) jsou ustanovení ochranná a participační, která se týkají všech dětí bez rozdílu. Vedle toho jsou zde zakotvena i ustanovení speciální zajišťující ochranu dětem, které se ocitli ve zvláštní situaci.

Dítětem se dle Úmluvy rozumí taková lidská bytost, která je mladší osmnácti let. Toto pravidlo není obecné, Úmluvou je dána přednost právní úpravě dosažení zletilosti v jednotlivých státech.

Čl. 2 obsahuje zásadu antidiskriminační, tedy že všechna práva stanovená touto Úmluvou jsou platná pro všechny děti bez rozdílu a státy mají povinnost učinit všechna možná opatření, aby bylo jakékoliv diskriminaci zabráněno.

Princip prolínající se celou Úmluvou je princip zájmu dítěte. Zájem dítěte má být předním hlediskem při jakékoliv činnosti, která se týká dětí a nezáleží na tom, zda je tato činnost prováděna veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Dítěti musí být zajištěna taková ochrana a péče, která je pro jeho blaho nezbytná.

„Přijetí zásady, že je vždy nutné nechat se vést nejdůležitějšími zájmy dítěte, je nehumánnější a nejpokrokovější řešení, které je nejlépe přizpůsobeno potřebám dětské osobnosti. Je to důsledkem uznání skutečnosti, že dítě je jedinec, který má vlastní

důstojnost.“²⁵

Práva dítěte obsažená v Úmluvě můžeme rozdělit do tří skupin:

a) Právo na život, zdraví a rozvoj

Do této skupiny práv se řadí práva, která zajišťují dětem podmínky pro jejich příznivý rozvoj. Základním článkem této skupiny práv je čl. 6, který hovoří o přirozeném právu na život každého dítěte. Mezi tato práva se dále řadí právo dítěte na vzdělání, odpočinek a volný čas, dále právo na odpovídající zdravotní péči, na bezpečné životní prostředí, na ochranu proti chudobě a na životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj.

b) Právo na ochranu

Dítě je nutno chránit za všech okolností a před všemi nepříznivými vlivy, neboť je velmi zranitelné a neschopné vést samostatný a nezávislý život. Tuto kategorii práv tvoří zejména právo na ochranu před všemi formami sexuálního vykořisťování a zneužívání, před hospodářským vykořisťováním, dále právo na osvojení, práva v trestněprávním řízení a právo na ochranu před nezákonným užíváním drog. Dítě má být dále chráněno před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním. Zvláštní ochrana je poskytována dětem, které jsou zbaveny trvale nebo dočasně svého rodinného prostředí. Státem má být zaručena kontrola dodržování těchto práv.

c) Práva participační

Participační práva jsou obsažena především v čl. 12 až 17. Patří sem souhrn práv, která zaručují dětem stejná práva, jaká náleží i dospělým. Do této skupiny práv patří právo dítěte svobodně vyjádřit svůj názor, právo být slyšeno v každém soudním a správním řízení, které se jej týká, právo na svobodu projevu, myšlení, svědomí a náboženství, právo na svobodu sdružování a pokojného shromažďování, právo na informace a právo na ochranu před svévolným zasahováním do soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence dítěte.

Tím, že se dítěti přiznávají práva, ještě nedochází ke zbavení rodičovské zodpovědnosti, neboť i nadále hrají největší roli ve výchově dítěte jeho rodiče tak, jak je

²⁵ KOVAŘÍK, Jiří, et al. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. s. 20, ISBN 80-7040-531-7

to zakotveno v čl. 32 LZPS a v § 32 ZOR.

2.4 Povinnosti dítěte

Dítěti nenáleží pouze práva, ale též jisté povinnosti. Některé z nich obsahuje zákon o rodině.

Jedna z těchto povinností je upravena § 31, odst. 4 ZOR, kdy dítě, pokud žije ve stejné domácnosti se svými rodiči, je povinno jim pomáhat a to v závislosti na svých možnostech a schopnostech. Důležitou roli bude hrát také věk dítěte. Pokud by rodič vyžadoval pomoc dítěte nad rámec jeho schopností, mohlo by se jednat o zneužití rodičovské zodpovědnosti.

Další povinnost vyplývající ze stejného ustanovení je povinnost dítěte přispívat na úhradu společných potřeb rodiny, pokud má dítě svůj vlastní příjem nebo majetek, který může být použit na úhradu společných potřeb rodiny. Musí se však jednat o příjem trvalého rázu, ne o jednorázový výdělek. Neznamena to ani, že by dítě muselo odevzdávat celý svůj příjem, jedná se pouze o příspěvek. Tato povinnost má především výchovný aspekt, neboť dítě učí jak hospodařit se svými finančními prostředky, a může tak být dobrou zkušeností pro budoucí život.

Dítě je také povinno dle § 35 ZOR své rodiče ctít a respektovat. Jedná se o ustanovení, které má své hluboké kořeny zakotvené ve společenské morálce.²⁶ Dítě by si mělo svých rodičů vážit, chovat je v úctě a chovat se k nim slušně. Ovšem je třeba také říci, že ne každý rodič si takové chování zaslouží. Například rodič, který svému dítěti ubližuje, ať psychicky či fyzicky, si sotva zaslouží, aby jej dítě ctílo a respektovalo.

Vyživovací povinnost je další povinností, které mají děti vůči svým rodičům, jak vyplývá z § 87, odst. 1 ZOR, kdy děti, které jsou schopny se samy živit, jsou povinny zajistit svým rodičům slušnou výživu, jestliže to rodiče potřebují.

²⁶ Srovnej čtvrté přikázání křesťanského desatera

2.5 Dítě jako účastník řízení

Právo dítěte být účastníkem řízení patří do procesních práv dítěte, mezi které bychom mohli zařadit též právo na informace a právo dítěte vyjádřit se k záležitostem, které se ho týkají a v nichž je o něm rozhodováno. Tato práva jsou dítěti garantována Úmluvou o právech dítěte.

Dle § 31, odst. 3 ZOR má dítě právo, pokud je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření, jež se ho týkají, obdržet potřebné informace a může se vyjádřit ke všem rozhodnutím rodičů, jež se týkají podstatných záležitostí jeho osoby, a má dále právo být slyšeno v každém řízení, ve kterém se o těchto záležitostech rozhoduje.

Též Úmluva přiznává dítěti právo vyjádřit se k záležitostem, které se jej týkají. Výkon práva vyjádřit se se zužuje na děti, které jsou z hlediska svého věku a duševní vyspělosti schopny formulovat vlastní názory a ty dokážou vyjádřit.

Dítě má právo být vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a v souvislosti s tím má právo se vyjádřit k záležitosti osobně nebo prostřednictvím svého zástupce.

Nejlepší zájem dítěte je hlavním principem jakéhokoliv postupu soudního nebo správního orgánu. Hlavním důvodem, který vedl k zakotvení tohoto principu v Úmluvě, je ochrana dítěte, které není schopné ještě posoudit následky svého jednání, neboť jeho psychický vývoj nebyl ukončen.

Soud má povinnost při rozhodování o opatřeních, které se týkají nezletilého dítěte, zjistit názor orgánu sociálně-právní ochrany dětí a obce, u nichž se dá předpokládat, že mají o situaci přehled a jsou schopny se k ní vyjádřit. Na základě toho pak může soud lépe a objektivně posoudit situaci a názor uvedený nezletilým dítětem. Soud nebo správní orgán při svém rozhodování musí posuzovat názor vyjádřený nezletilým dítětem s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost a při posuzování relevance názoru nezletilého dítěte vzít tyto skutečnosti na vědomí.

Do jaké míry musí brát rodič či soud zřetel na názor dítěte, zákon nestanoví. V § 8, odst. 2 ZSPO je vyjádřeno, že orgán sociálně-právní ochrany musí názoru dítěte, při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby, věnovat náležitou pozornost odpovídající věku a rozumové vyspělosti dítěte.

„Jestliže pracovník orgánu sociálně-právní ochrany se rozhodne nevyhovět názoru dítěte, protože je přesvědčen, že takové rozhodnutí by nebylo v zájmu dítěte, měl by dítěti toto své stanovisko objasnit a pokusit se přesvědčit dítě o tom, že jeho přání je nereálné, případně že není v jeho zájmu.“²⁷ To samé by mělo platit v případě, kdy soudce rozhodne v zájmu dítěte, avšak v rozporu s jeho názorem.

V případě, že dítě není psychicky vyspělé natolik, aby bylo schopno zformulovat svůj názor, vyjádřit jej nebo není schopno úplně pochopit význam probíhajícího řízení, i tak mu náleží právo na informace, o kterých je v takové situaci povinen jej informovat jemu ustanovený zástupce, pokud je dítě schopno chápat obsah takového sdělení. Takovým zástupcem je většinou pověřován orgán sociálně-právní ochrany dětí, jehož hlavním úkolem je dle § 5 ZSPO chránit zájem dítěte a zajistit dítěti péči a ochranu, která je nutná pro jeho blaho.

Při výpovědi dítěte je ovšem třeba počítat i s její nižší věrohodností. Je třeba neopomenout, že dítě je snadno korumpovatelné, vydíratelné a programovatelné.

3. Právní vztahy mezi rodiči a dětmi

3.1 Vývoj právního poměru mezi rodiči a dětmi

Právní vztah mezi rodiči a dětmi byl a je považován za vztah soukromoprávní. Dříve pro něj ovšem bylo typické nerovnoprávné postavení nejen mezi rodiči a dětmi, ale i mezi rodiči navzájem. Po staletí byla respektována tzv. otcovská moc – patria potestas, jež zahrnovala práva a povinnosti, která plynula otci vůči dítěti. Otec, především ve starověkých společnostech, rozhodoval o životě a smrti dítěte, měl nad ním veškerou moc.

Základy soukromoprávního vztahu mezi rodiči a dítětem v moderním občanském právu byly upraveny v občanských zákonících. Na našem území tehdy platný Obecný zákoník občanský rozlišoval postavení dětí dle toho, zda se narodila v manželství nebo mimo něj. Pokud se dítě narodilo z manželství rodičů, pak mělo privilegované postavení dítěte manželského a mezi rodiči a dítětem vznikala řada

²⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana, et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství: Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 123, ISBN 978-80-7400-061-4

vzájemných práv a povinností. Ovšem i tady měla velký vliv otcovská moc, neboť jen otec byl oprávněn dítěti vybrat povolání, k němuž bude vedeno, náležela mu správa jmění dítěte a toto jmění mohl užít na výchovu dítěte. Ovšem pokud se dítě narodilo mimo manželství, pak mělo postavení dítěte nemanželského a jeho práva se vztahovala především k jeho matce.

Dělení právního postavení dětí podle toho, zda se narodila v manželství či mimo něj, bylo definitivně odstraněno zákonem o právu rodinném z roku 1949, prostřednictvím něhož došlo ke zrovnoprávnění všech dětí téhož rodiče. Pod vlivem Všeobecné deklarace lidských práv došlo i ke změně postavení ženy, neboť byla zrovnoprávněna s mužem, a to i co se týče jejího postavení jako matky. V zákoně bylo uvedeno, že oběma rodičům náleží tzv. rodičovská moc, do níž bylo zahrnuto právo a povinnost řídit jednání dětí, zastupovat je a spravovat jejich majetek.

Především díky vlivu Deklarace práv dítěte z roku 1959 se začalo pohlížet na dítě jako na rovnoprávný subjekt. Zákonem o rodině z roku 1963 byla upravena práva a povinnosti rodičů a dětí a většina z nich byla chápána jako vzájemná. Tento zákon obsahoval jednotlivá práva a povinnosti rodičů a bylo již upuštěno od pojmu rodičovská moc, který vyjadřoval historický pohled na postavení dítěte jako na objekt výkonu rodičovských práv. Změnu pak přinesla novela z roku 1998, která některá rodičovská práva a povinnosti zařadila pod pojem rodičovská zodpovědnost. Obsahem se tento pojem překrývá s dřívějším vymezením rodičovské moci.

Konstrukce rodičovské zodpovědnosti jako souhrnu jen některých práv a povinností se z hlediska vývoje právní teorie i praxe jeví jako nadbytečná a nepraktická.

3.2 Obecné vymezení právního vztahu mezi rodiči a dětmi

Nejvýznamnější část rodinného práva tvoří rodinně-právní vztahy mezi rodiči a dětmi. Právní vztah mezi dítětem a jeho rodiči existuje především na základě biologického svazku, který vzniká narozením dítěte. Ten je upraven normami rodinného práva. Ovšem vztahy vnikající na základě tohoto biologického svazku mohou být upraveny jak právem soukromým, tak i veřejným.

Dítě, které nemá dle práva plnou způsobilost samostatně rozhodovat o všech podstatných otázkách vlastního života, je pod ochranou svých rodičů, jimž z tohoto

důvodu náleží vůči dítěti určitá práva a povinnosti. Základním úkolem rodičů je pomoci dítěti plynule se začlenit do společnosti. Dítě však není v tomto vztahu jen pouhým předmětem, ale aktivně se jej účastní a jako takovému mu taktéž náleží vůči rodičům určitá práva a povinnosti. Právní vztah mezi rodiči a dítětem vzniká narozením dítěte. Je ovšem nutné podotknout, že některá práva a povinnosti mohou vzniknout již v době početí dítěte.²⁸

Děti mají rovné postavení. To znamená, že nezáleží na tom, zda se dítě narodilo vně nebo mimo manželství, a takové rozlišování je vyloučeno.

Oba rodiče mají vůči dítěti stejná práva a povinnosti. Avšak v případě, že jeden z rodičů nežije, není znám nebo není nositelem rodičovských práv a povinností, náleží výkon těchto práv a povinností druhému rodiči.

Vztahy mezi rodiči a dětmi nejsou založeny na vztahu nadřízenosti a podřízenosti. Fungují na principu rovnosti, ovšem tento princip je v rámci vztahu mezi rodiči a dětmi modifikován. Dítě je v tomto vztahu slabším subjektem vzhledem k jeho věku a rozumové vyspělosti, a proto je právní úprava tohoto vztahu ovlivněna zásadou ochrany práv a zájmů nezletilých dětí.

Dítě má právo na zabezpečení řádné výchovy a všestranného vývoje a to v první řadě vůči svým rodičům. Teprve pokud není možné zajistit výchovu rodiči, směřuje tento nárok vůči státu a ten má povinnost dítěti zajistit náhradní výchovné prostředí.

Většina norem, které upravují rodičovská práva a povinnosti, je kogentní. Rodiče nemají možnost vzdát se svých práv, tedy kromě případu, kdy se fakticky vzdávají svých práv prostřednictvím souhlasu k osvojení dítěte. Rodič nemůže svá práva a povinnosti převádět na jiné osoby, ale na druhou stranu může výkonem těchto práv a povinností, zejména výkonem osobní péče o dítě, dočasně pověřit jinou osobu, ale ani to jej nezbavuje zodpovědnosti za výkon těchto práv a povinností.

Pro rodinně-právní vztah mezi rodiči a dětmi je typická jeho dlouhodobost. K zániku takového vztahu dochází smrtí jednoho ze subjektů (výjimku tvoří osvojení). Tím, že dítě dosáhne zletilosti, se pouze změní obsah tohoto rodinně-právního vztahu, neboť zanikají pouze práva a povinnosti, jež má rodič jen vůči svému nezletilému dítěti.

²⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: Úvahy nad právním postavením dítěte*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 131, ISBN 80-210-0694-3

3.3 Rodičovská práva a jejich pojetí

Rodičovská práva je možné označit jako přirozená práva. Tímto se zdůrazňuje postavení rodičů jako osob, které mají přednostní právo rozhodovat o záležitostech svého dítěte a také povinnost při výchově tohoto dítěte. Rodiče jsou v postavení osob, které by měli nejlépe znát zájmy dítěte a také by měli být nejlépe uzpůsobeny k jejich zastoupení. Pokud tomu tak není a pokud by mohli dokonce ohrozit zájmy, blaho nebo život dítěte, je nutné, aby zasáhl stát.

Rodičovská práva tak, jak jsou zakotvena v čl. 32, odst. 4 v LZPS, jsou nezczizitelná, nezadatelná a jsou právy absolutními.

„Absolutnímu subjektivnímu právu odpovídá povinnost kteréhokoliv subjektu, tj. neurčitého počtu blíže neurčených subjektů, něco neurčitého nekonat, totiž nerušit oprávněného ve výkonu jeho subjektivního práva.“²⁹

Rodiče se těchto práv nemohou vzdát, mohou jich být pouze zbaveni nebo omezeni na jejich výkonu, a to pouze na základě zákona a jedině rozhodnutím soudu.

Rodiče mají právo na ochranu před zásahy státu. Této ochrany je však možno se dovolávat pouze tehdy, pokud si rodiče řádně plní své povinnosti vůči dětem. Listina základních práv a svobod hovoří pouze o rodičovských právech, nikoli o povinnostech rodičů. Povinnosti však vyplývají z povahy ustanovení, kdy konkrétnímu právu odpovídá i povinnost rodičů vůči dětem.

3.4 Třídění rodičovských práv a povinností

Rodičům ze zákona přísluší určitý objem práv a povinností vůči jejich dětem.

„Nejtypičtějším rysem práv a povinností rodičů je, že jejich základem je konkrétní osobní vztah subjektů, tj. rodiče a dítěte.“³⁰

Práva a povinnosti rodičů vůči dětem můžeme roztrdit do tří základních skupin. První skupinu tvoří tzv. rodičovská zodpovědnost. Rodičovská zodpovědnost je souhrn

²⁹ BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. *Teorie práva*. 2. přeprac. vyd. Praha: ASPI Publishing, 2004. s. 123, ISBN 80-7357-030-0

³⁰ RADVANOVÁ, Senta, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Jan KRÍŽ, et al. *Občanské právo hmotné. Svazek III*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI Publishing, 2002. s. 90, ISBN 80-86395-44-8

těch práv a povinností, jež mají rodiče především při péči o zdraví dítěte, o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování dítěte a při správě jeho jmění.

Druhou skupinu, jež tvoří součást rodičovské zodpovědnosti, je právo určit dítěti jméno a příjmení, právo dát souhlas k osvojení, prohlášení rodičů o určení otcovství nebo právo být zapsán v matrice jako rodič.

Třetí, zcela samostatnou skupinu, tvoří vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí. Tato povinnost vzniká přímo ze zákona a je založena na osobním vztahu mezi vyživovaným a vyživujícím. Nezáleží na tom, zda je rodič nositelem rodičovské zodpovědnosti, neboť tato povinnost existuje i mezi rodiči a dětmi, jež jsou zletilé, a jsou-li splněny zákonné podmínky.

3.5 Rodičovská práva a povinnosti odlišná od rodičovské zodpovědnosti

Základním identifikačním znakem každé osoby je její jméno a příjmení. Právo dítěte na určení jména je součástí Úmluvy a je zakotveno v čl. 7. Právo určit dítěti jméno je jedním z práv, která naplňují obsah rodičovského právního vztahu, a není vázáno na existenci rodičovské zodpovědnosti. Zákon o rodině předpokládá, že rodiče se na jméno a příjmení dítěte dohodnou. Pokud se tak nestane, nebo i v případě, že není znám žádný z rodičů dítěte, je nutné, aby jméno a příjmení určil dítěti soud. Podrobněji je tato problematika upravena v zákoně č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících předpisů ve znění pozdějších předpisů.

Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem je upravena především zákonem o rodině a je nejdůležitějším druhem vyživovací povinnosti. Trvá od okamžiku narození dítěte (pokud jde o dítě osvojené, trvá ode dne, kdy rozhodnutí o osvojení nabylo právní moci) až do doby, kdy je dítě schopno se samo žít.

4. Rodičovská zodpovědnost

Rodičovská zodpovědnost je souhrnem práv a povinností rodičů při péči o nezletilé dítě. Tento pojem byl do našeho právního řádu zaveden novelou zákona o rodině č. 91/1998. Jeho obsahem je dle § 31, odst. 1 ZOR souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, jenž zahrnuje zejména jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a

mravní vývoj, práva a povinnosti při zastupování nezletilého dítěte a správu jeho jmění.

Práva a povinnosti, které plynou z rodičovské zodpovědnosti, mají dlouhodobý charakter a jednorázovým jednáním rodiče nedochází k jejich vyčerpání.

Nerozlišuje se mezi dětmi narozenými v manželství nebo mimo ně, nezáleží ani na tom, jsou-li rodiče manželé, rozvedení nebo manželé nikdy nebyli. Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům, na základě právního vztahu rodičovství a plné způsobilosti k právním úkonům.

„Pokud by došlo k omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům, rodičovskou zodpovědnost není třeba rozsudkem soudu omezovat nebo ji rodiče zbavovat, protože zaniká přímo ze zákona.“³¹

Ovšem soud může rozhodnout o přiznání rodičovské zodpovědnosti i nezletilému rodiči, staršímu šestnácti let. Soud při svém rozhodování zvažuje, zda je takovýto rodič schopen výkonu práv a povinností, které z rodičovské zodpovědnosti vyplývají. Pokud jeden z rodičů není nositelem rodičovské zodpovědnosti, nežije nebo není znám, pak je nositelem rodičovské zodpovědnosti rodič druhý, pokud je způsobilý ji nést. V případě, že ani jeden z rodičů není nositelem rodičovské zodpovědnosti, ustanoví soud dítěti poručníka. Nikdo jiný nemůže být nositelem rodičovské zodpovědnosti, tedy kromě osvojitele, který je zákonem postaven na roveň rodiči.

4.1 Vznik a zánik rodičovské zodpovědnosti

Rodičovská zodpovědnost vzniká rodičům narozením dítěte.

Obecně dochází k zániku rodičovské zodpovědnosti, jakmile dítě dosáhne zletilosti³². Další možností zániku je úmrtí jejich subjektů, tedy smrtí dítěte, rodiče, případně osvojitele. K zániku rodičovské zodpovědnosti dochází též nabytím právní moci rozsudku o osvojení dítěte. Dle § 34, odst. 2 ZOR pozbývají rodiče rodičovskou zodpovědnost ze zákona, jakmile nabude právní moci rozsudek o omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům. V případě navrácení této způsobilosti dochází k obnově rodičovské zodpovědnosti ze zákona a má být znovu jednáno o výchovných

³¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s. 222, ISBN 80-210-3974-4

³² Nedochází však k zániku vyživovací povinnosti, pokud jsou splněny podmínky § 85 ZOR

poměrech dětí v nové situaci.

4.2 Výkon rodičovské zodpovědnosti

Práva a povinnosti patřící do rodičovské zodpovědnosti tvoří komplex vztahů vznikající především mezi rodičem a dětmi, mezi rodiči navzájem a také mezi rodiči a třetími subjekty při výkonu rodičovské zodpovědnosti. Výkon rodičovské zodpovědnosti se liší podle věku a potřeb dítěte. Proto případná rozhodnutí soudu o péči o nezletilé dítě nejsou konečná³³. Jestliže dojde ke změně podmínek, je možné, aby soud rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu rodičovských práv a povinností změnil.

Vycházejí z § 31, odst. 2 ZOR jsou rodiče ve vztahu k dítěti při výkonu rodičovských práv a povinností povinni především důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled, který odpovídá stupni jeho vývoje. Rodiči je umožněno, aby použil přiměřených výchovných prostředků, ale pouze tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte nebo ohroženo jeho zdraví či tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Stupeň dohledu bude odvislý od věku a rozumové vyspělosti dítěte.

Vztah mezi rodiči při výkonu rodičovské zodpovědnosti může být komplikovaný. Obecně se předpokládá, že se rodiče společně na výkonu práv a povinností dohodnou. V opačné situaci je třeba rozlišit případy, kdy se nedohodnou v běžných nebo podstatných záležitostech. V běžných záležitostech si svá práva a povinnosti vykonává každý rodič sám, oproti tomu v podstatných záležitostech mají rodiče povinnost se spolu dohodnout. Jestliže tato dohoda není možná, může na místo rodičů rozhodnout soud.

Rodiče nemohou svá práva a povinnosti, které jim plynou z rodičovské zodpovědnosti smluvně postoupit třetí osobě. Mohou však dočasně přenechat určitá oprávnění třetí osobě, aniž by se tímto zbavovali odpovědnosti. Je například možné svěřit dočasně osobní péči o dítě prarodičům.

³³ Neplatí zde zásada *res iudicata*, tedy věc rozsouzená

4.3 Obsah rodičovské zodpovědnosti

Do rodičovské zodpovědnosti lze zahrnout především tyto následující okruhy práv a povinností: práva a povinnosti při péči o dítě, druhý okruh tvoří práva a povinnosti při zastupování dítěte a posledním okruhem je správa jmění dítěte.

4.3.1 Péče o dítě

Péčí o dítě se rozumí péče o jeho zdraví, citový, mravní, rozumový a tělesný vývoj. Toto je ovšem pouze demonstrativní výčet vyplývající ze zákona. § 31, odst. 1 ZOR užívá pojmu péče o dítě, který můžeme chápat též jako výchovu v nejširším slova smyslu, tedy rozhodování o dítěti v takovém rámci, v němž o sobě nemůže dítě rozhodovat samo. Cílem výchovy je tedy tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte.

Hlavním úkolem rodiče je dítě vychovávat, tedy vést jej ke společensky nezávadnému chování a to především tak, že by měl jít svým vlastním chováním příkladem. „Rodiče jsou povinni dítě vychovávat, a to k pozitivnímu chování a k pozitivním postojům tak, aby bylo dosaženo morálního a intelektuálního prospěchu dítěte, jsou povinni řídit jeho jednání a motivovat jej k určitým pozitivním cílům.“³⁴

Z práva a současně povinnosti rodičů vychovávat své dítě plynou i další dílčí oprávnění, mezi něž se řadí:

a) Právo mít dítě u sebe

Bez něj by se jen těžko mohla realizovat výchova. Toto právo se nedá chápat současně jako povinnost. Může být omezeno a děti mohou být odloučeny od svých rodičů proti jejich vůli jen na základě zákona a pouze rozhodnutím soudu, jak uvádí čl. 32, odst. 4 LZPS. Tato problematika je též upravena v čl. 9 Úmluvy, který stanoví nemožnost oddělení dítěte od rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte.

b) Právo řídit jednání dítěte a vykonávat nad ním dohled

³⁴ NOVÁ, Hana. *Rodičovská zodpovědnost v českém právu*. Právo a rodina. 2008, č. 9, s. 23, ISSN 1212-866X

Takový dohled by měl odpovídat stupni vývoje dítěte. Způsob výkonu dohledu je závislý především na věku dítěte a jeho rozumové vyspělosti.

Rodiče jsou oprávněni si určité chování dětí vynutit. Zákonem jsou ovšem rodiči přiznány takové výchovné prostředky, kterými nemůže být dotčena důstojnost dítěte a ohroženo jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Tedy především je zakázáno dítě týrat, ať fyzicky či psychicky, sexuálně jej zneužívat nebo zanedbávat.

c) Právo určit místo pobytu dítěte

Rodiče disponují s právem určit místo pobytu dítěte, tedy mají i možnost svěřit dítě do péče třetích osob, aniž by se zbavovali odpovědnosti za výchovu dítěte.

d) Právo určit povolání dítěte

Rodiče mají v rámci péče o dítě i právo určit povolání dítěte. Ovšem toto určení by mělo být v souladu se zájmy dítěte. Dítě má právo vyjadřovat se k rozhodnutím rodičů, která se týkají důležitých záležitostí jeho osoby, tedy i v tomto případě by pro rodiče měl být prioritní názor dítěte.

e) Právo stýkat se s dítětem

K realizaci výchovy dítěte je pro rodiče důležité právo stýkat se s dítětem, v situaci, kdy s dítětem nežije ve společné domácnosti. Jde především o případy svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů po rozvodu, umístění dítěte do pěstounské péče či jeho svěřeni do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče dle § 45 ZOR.

4.3.2 Zastupování dítěte

Nezletilé dítě má dle občanského zákoníku pouze částečnou způsobilost k právním úkonům. Proto je třeba, aby za něj úkony, ke kterým nemá způsobilost, činil jiný subjekt. Tedy musí mu být ustanoven zákonný zástupce. Kdo je zákonným zástupcem nezletilého, stanoví zákon.

„Z úpravy občanského zákoníku a zákona o rodině jednoznačně vyplývá, že nezletilý buď má způsobilost k právnímu úkonu, a potom jedná sám svým jménem, nebo tuto způsobilost nemá, a potom jeho jménem jedná zákonný zástupce. Naše právní

úprava nezná právní úkony nezletilého činěné se souhlasem zákonného zástupce.“³⁵

4.3.2.1 Dítě a jeho částečná způsobilost k právním úkonům

Dítě je v některých případech samo způsobilé k právnímu úkonu. Posouzení, zdali je schopno učinit právní úkon či ne, je závislé na tom, je-li úkon svou povahou přiměřený rozumové a volní vyspělosti, která odpovídá věku dítěte.

Konkrétní případy nejsou posuzovány podle individuální rozumové a volní vyspělosti nezletilce, nýbrž je třeba na toto pravidlo pohlížet z objektivního hlediska. Případ je tedy posouzen dle rozumové a volní vyspělosti, která se u nezletilce určitého věku pouze předpokládá.

„V této souvislosti se naskytá otázka, zda právní úkon, jímž vznikají právní účinky přímo nezletilci, který učinil jeho rodič, ač nezletilý byl k němu sám způsobilý, je platný či nikoli, zejména pak tehdy, jestliže by rodič jednal proti vůli nezletilého.“³⁶

4.3.2.2 Zákonný zástupce

Nezletilí nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, a z toho důvodu za ně při úkonech, k nimž tuto způsobilost nemají, jedná jejich zákonný zástupce.

Zákonným zástupcem dítěte jsou jeho rodiče anebo poručník. Může se stát, že zákonným zástupcem bude pouze jeden rodič a to v případě, kdy není druhý rodič nositelem rodičovské zodpovědnosti. Z poručníka se zákonný zástupce stává ustanovením soudu.

4.3.2.3 Schvalování právních úkonů soudem

Dítě je buďto samo schopno učinit právní úkon nebo za něj činí právní úkon jeho

³⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s. 227, ISBN 80-210-3974-4

³⁶ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 101, ISBN 80-7179-182-2

zákonný zástupce. Právní zájmy dítěte je ovšem nutno důsledně chránit a z tohoto důvodu existují případy, kdy je nutné posoudit jednání zákonného zástupce v soudním řízení a případně udělit tomuto úkonu souhlas. Schválení soudu si vyžaduje právní úkon rodičů, tedy zákonných zástupců dítěte při nakládání s majetkem dítěte, pokud se nejedná o běžnou záležitost³⁷.

Pro tzv. opatrovníka pro správu jmění dítěte³⁸ plyne ze ZOR zvláštní pravidlo, kdy mu soud svým rozhodnutím uloží vyžádat si souhlas soudu k úkonům, které uvede ve svém rozhodnutí a jejichž platnost je souhlasem soudu v tomto případě podmíněna.

Právní úkony, jež učiní poručník ohledně jmění poručenice, podléhají dle § 28 OZ schválení soudu.

„Současná právní úprava tedy rozlišuje povinnost schválení konkrétního právního úkonu zástupce soudem, plynoucí přímo ze zákona (§ 28 OZ) a povinnost schválení plynoucí z rozhodnutí soudu (§ 37 ZOR).“³⁹

4.3.2.4 Další zástupci dítěte

Kromě rodičů se může zákonným zástupcem, kterému náleží i jiná práva a povinnosti k dítěti, kromě povinnosti vyživovací, stát poručník ustanovený soudem.

V případě, že je dítěti ustanoven pěstoun, náleží mu v oblasti zastupování dítěte zvláštní postavení. Pěstoun má totiž právo nezletilé dítě zastupovat, avšak pouze v běžných věcech.

Zákonným zástupcem dítěte, které je svěřeno do pěstounské péče, totiž zůstává jeho rodič, případně poručník dítěte. Pěstounská péče nenahrazuje právní vztah mezi rodičem a dítětem v plném rozsahu, ale je pouze formou náhradní rodinné péče o dítě.⁴⁰

³⁷ Srovnej § 28 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

³⁸ Viz dále kapitola 4.3.3.4

³⁹ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 101, ISBN 80-7179-182-2

⁴⁰ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 102, ISBN 80-7179-182-2

4.3.2.5 Opatrovník

Základní úpravu opatrovnictví obsahuje § 30 OZ. Z něj potom částečně i vychází ustanovení o opatrovnictví zákona o rodině. Zde je ale též upraveno ustanovení opatrovníka v případech, kdy nedochází ke střetu zájmů mezi zákonným zástupcem a zastupovaným.

Zákonem o rodině je upraveno kolizní opatrovnictví v § 37, kde v případech, kdy není možné, aby dítě zastupoval některý z rodičů, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů, je dítěti soudem ustanoven opatrovník. Kolizní opatrovník je soudem ustanoven též pro případ střetu zájmů poručníka a poručenice.

„Na rozdíl od institutu zastoupení v občanském zákoníku, kde zástupcem nemůže být ten, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného, nebo dojde-li ke střetu zájmů těch, kdo jsou zastoupeni tímž zákonným zástupcem (srovnej § 22, odst. 2 a § 30 OZ), při zákonném zastoupení mezi rodiči a dětmi nemusí dojít ke střetu zájmů, ale postačí, že tento střet zájmů by mohl nastat.“⁴¹

Kromě kolizního opatrovnictví existují i další druhy tzv. speciálního, neboli „ad hoc“ opatrovnictví.

4.3.3 Jmění dítěte a jeho správa

4.3.3.1 Obecný výklad

Dítě je oprávněné, dokonce již před narozením (tzv. nasciturus), vlastnit věci a být nositelem i jiných majetkových práv a povinností. Ovšem co do výkonu těchto práv je značně omezeno, může je například pouze užívat nebo používat. Nemůže však těmito právy a povinnostmi vlastními právními úkony volně disponovat, nabývat nebo pozbývat těchto práv a povinností. Má pouze částečnou způsobilost k právním úkonům. Jak již bylo řečeno, dítě má pouze takovou způsobilost k právním úkonům, jež jsou svojí povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti, která odpovídá jeho věku.

⁴¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s. 227, ISBN 80-210-3974-4

V ostatních případech za něj jedná jeho zákonný zástupce. Zákonnými zástupci jsou především osoby, jež jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti, tedy rodiče dítěte, případně poručník dítěte.

Jmění dítěte je tvořeno souborem majetku a závazků. Soubor, který je v čase proměnlivý nejen kvantitou, ale i kvalitou. Osoby, jimž náleží při správě jmění dítěte práva a povinnosti, jsou především povinny chránit zájmy dítěte, a to též jeho zájmy majetkové.

4.3.3.2 Správa jmění dítěte jeho rodiči

Spravovat jmění dítěte jsou tedy oprávněni jeho zákonní zástupci. V tomto případě se jedná v první řadě o rodiče dítěte.

„Dítě může nabývat majetek nejrůznějším způsobem, stejně jako kterýkoliv jiný subjekt. Pouze při nabývání vlastnického práva na základě smlouvy (kupní, darovací) je třeba brát zřetel na jeho částečnou způsobilost k právním úkonům, tj. zda dítě mělo způsobilost uzavřít smlouvu samo, nebo zda za něj museli jednat jeho rodiče jako zákonní zástupci.“⁴²

Rodiče jsou povinni spravovat jmění dítěte s péčí řádného hospodáře. Péče řádného hospodáře je pojem, který není výslovně zákonem vymezen.

Ovšem do tohoto pojmu můžeme zahrnout především náležitou péči o věcné kusy (užívání, braní plodů, údržba, pojištění a jiné), o majetková práva, jiné majetkové hodnoty a též o náležité plnění závazků. Dále zahrnuje péči o náležité využití právních prostředků dostupných k ochraně jednotlivých majetkových hodnot.⁴³

Mělo by se jednat o takové hospodaření, kdy po dobu správy rodiči nedochází ke ztenčení jmění dítěte. Naopak se spíše ve shodě s řádnou péčí očekává, že dojde k jeho výnosu, ať už ve formě civilních (úroky, dividendy) nebo přirozených (mláďata) plodů. Tyto plody mohou být užity nejprve pro vlastní výživu dítěte a teprve potom přiměřeně i pro potřebu rodiny.

⁴² HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s.229, ISBN 80-210-3974-4

⁴³ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 117 a 118, ISBN 80-7179-182-2

Správa jmění dítěte jeho rodiči nepodléhá dozoru soudu a rodiče nemají ani povinnost ji průběžně vyúčtovávat. Ovšem v případě, že se nejedná o běžnou záležitost, nemohou rodiče jednat sami. K takovému úkonu potřebují souhlas soudu. Takovýto úkon soud schválí, je-li to v zájmu dítěte. V praxi se jedná především o právní úkony, jimiž se nakládá s nemovitostmi ve vlastnictví dítěte, uzavření dědické dohody, odmítnutí dědictví a jiné.

K zániku práv a povinností vyplývajících ze správy jmění dítěte dochází dosažením zletilosti dítěte.⁴⁴

Rodiče jsou tímto okamžikem povinni předat správu jmění svému dítěti. Jsou též povinni předložit dítěti vyúčtování ze správy jmění, ale pouze v případě, kdy jsou o to dítětem požádány, a tato žádost musí být dítětem předložena rodičům do jednoho roku od předání správy jmění.

Kromě práva na vyúčtování má dítě vůči rodičům i práva plynoucí z odpovědnosti za škodu, pokud jmění dítěte nespravovali po dobu nezletilosti dítěte řádně a způsobili tak škodu na jeho majetku, případně má i práva plynoucí z odpovědnosti za bezdůvodné obohacení rodičů v neprospěch dítěte.⁴⁵

4.3.3.3 Správa jmění dítěte poručníkem

Další osobou, která může vykonávat správu jmění dítěte, je jeho poručník. Pokud je soudem ustanoven dítěti poručník pro správu jmění, má v této funkci obdobné postavení jako rodiče dítěte, ovšem s několika odchylkami.

Poručník je odpovědný soudu za řádné plnění této funkce a je podroben pravidelnému soudnímu dohledu. Jeho hlavní povinností je předkládat soudu účty ze správy jmění dítěte. Této povinnosti však může být zproštěn v případě, že výnosy z majetku dítěte jsou tak nízké, že nepřesáhnou jeho předpokládané náklady na výživu a výchovu.

Další rozdíl od správy jmění rodiči spočívá v tom, že po ukončení poručenství je poručník v každém případě povinen předložit soudu nejpozději do dvou měsíců od

⁴⁴ I v situaci, kdy dosáhne zletilosti již před osmnáctým rokem - uzavřením manželství

⁴⁵ § 420, 451 a násl. zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů; 37a, odst. 3, věta 3, zákona 94/1963, o rodině, ve znění pozdějších předpisů

ukončení jeho správy závěrečný účet ze správy jmění poručenice.

Pokud je správa jmění dítěte pro poručníka spojena se značnou námahou, může mu soud, pokud o to poručník požádá, vyměřit přiměřenou odměnu z tohoto jmění. Na rozdíl od rodičů dítěte, neboť ti nemají právo na odměnu za správu jmění dítěte. Soud může poručíkovi přiznat přiměřenou odměnu buďto jako každoroční plat, anebo jako jednorázovou odměnu při ukončení správy.

4.3.3.4 Opatrovník pro správu jmění dítěte

Jestliže soud zjistí, že jsou tu takové důvody, pro něž by majetkové zájmy dítěte mohly být ohroženy, ustanoví pro zvýšenou ochranu jmění dítěte opatrovníka. Jedná se tedy o opatrovníka pro správu jmění, někdy také nazýván jako „majetkový opatrovník“⁴⁶. K ohrožení může dojít tak, že rodiče dítěte, respektive poručník, nejsou schopni postarat se o správu jmění dítěte, například z důvodu nemoci či nedostatku znalostí. Nebo se může jednat o případy zneužití správy rodiči a to tak, že použijí majetek dítěte ve svůj prospěch nebo s ním rizikově podnikají.

Soudem je jako opatrovník ustanovena především fyzická osoba. Tato osoba musí mít dostatečné schopnosti, aby mohla jmění dítěte řádně spravovat. Musí splnit podmínku plné způsobilosti k právním úkonům a svým způsobem života musí zaručovat řádný výkon této funkce v zájmu dítěte. Tato osoba musí s ustanovením do funkce opatrovníka souhlasit. Pokud nemůže být opatrovníkem fyzická osoba, je soudem ustanoven jako opatrovník zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Opatrovník má stejně jako rodiče dítěte povinnost spravovat jmění s péčí řádného hospodáře. Při správě jmění nesmí činit takové úkony, jež by byly spojeny s nepřiměřeným rizikem.

Soud musí v rozhodnutí, jímž ustanovuje opatrovníka, vymezit obsah jmění, které bude opatrovník spravovat, dále způsob, jakým má být s jednotlivými částmi jmění zacházeno. Stanoví především, jakým způsobem se bude nakládat s vlastnickým právem a jinými věcnými právy a právy plynoucími z duševního vlastnictví, dále způsob výkonu práv k cenným papírům a práv závazkových.

⁴⁶ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 120, ISBN 80-7179-182-2

Soud dále může v rozhodnutí stanovit, že platnost určitého právního úkonu opatrovníka podléhá souhlasu soudu nebo může opatrovníkovi stanovit povinnost pravidelného podávání zpráv o správě jmění dítěte. Opatrovník je pod dohledem soudu, a pokud se stane, že svým zaviněným jednáním způsobí škodu na majetku dítěte při správě jmění a to takovým způsobem, že poruší své povinnosti, uložené mu soudem nebo povinnosti vyplývající přímo ze zákona, nese odpovědnost za škodu dle obecných ustanovení občanského zákoníku o náhradě škody.

Nejpozději do dvou měsíců od skončení správy jmění dítěte musí opatrovník předložit soudu závěrečný účet ze správy tohoto jmění. Opatrovník má právo, aby mu byly uhrazeny nutné výdaje, které jsou spjaty se správou jmění a má také, obdobně jako poručník, právo na přiměřenou odměnu, jež se vyplatí z výnosu majetku dítěte a jejíž výši určí soud.

4.3.3.5 Správa jmění dítěte jinými osobami

Za určitých okolností, i když to zákon o rodině výslovně neuvádí, je možné, aby oprávnění spravovat jmění dítěte, i když jen v omezeném rozsahu, měli i jiné osoby. Mezi ně patří fyzická osoba odlišná od rodiče, které bylo dítě svěřeno do výchovy dle § 45 ZOR a pěstoun.

5. Zásah státu do výkonu rodičovské zodpovědnosti

5.1 Obecně

„Účelem rodičovské zodpovědnosti je nepochybně ochrana dítěte a jeho práv, včetně participačních, na straně jedné, a poskytnutí rodiči svobodného prostoru pro realizaci jeho rodičovství na straně druhé, ovšem v souladu s nejlepšími zájmy dítěte a jeho blahem.“⁴⁷

Jde především o ochranu rovnováhy v soukromoprávních poměrech rodičů a dětí. Ovšem v případě narušení této rovnováhy existují v právním řádu prostředky,

⁴⁷ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 72, ISBN 978-80-210-5053-2.

v jejichž rámci lze narušenou rovnováhu opět vyrovnat. Dítě je v tomto vztahu slabším subjektem, a pokud dochází k situacím, kdy jsou práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti zanedbávány nebo zneužívány, je třeba, aby stát zasáhl. K tomu existují různé právní prostředky zakotvené v zákoně. Pokud vykonávají rodiče svoji rodičovskou zodpovědnost v souladu s nejlepším zájmem a blahem dítěte, pak není třeba, aby stát jakkoliv zasahoval. Ovšem v opačném případě je zásah nutný.

5.2 Zásah státu

Právo a povinnost rodičů společně vychovávat a poskytovat péči svým dětem je právně respektován jako jeden ze základních principů fungování rodiny. Zásah do soukromí a rodinného života je možný teprve v případě, že o to požádají sami rodiče nebo osoby, které jsou odpovědné za výchovu dítěte anebo v případě, že nejsou schopni nebo ochotni se o dítě starat.

„Povinnost příslušného státního orgánu intervenovat do výkonu práv rodiče vzniká v první řadě tehdy, jsou-li práva dítěte ohrožena.“⁴⁸

Zásah do rodičovské zodpovědnosti je nejzávažnější zásah do právního vztahu rodičů a jejich dětí. Ovšem důležitější povinností státních orgánů je předcházet vzniku ohrožení dítěte, tedy naplňovat úkoly v oblasti prevence.

5.3 Zásah státu dle zákona o rodině

Podle rozsahu a užitých prostředků je možné stanovit tři základní situace⁴⁹:

1. V rámci zásahu státu do rodiny nedochází ke změně právního postavení jednotlivých členů rodiny. To je typické pro ukládání výchovných opatření.

2. Zásah státu nabývá takové intenzity, že dochází ke změně právního postavení subjektů, tedy může dojít k tomu, že bude pozastaven výkon, omezena nebo zbavena rodičovská zodpovědnost (§ 44 ZOR).

⁴⁸ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 103, ISBN 80-7179-182-2

⁴⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. s. 364, ISBN 80-210-3974-4

3. Prostřednictvím zásahu nedochází ke změně právního postavení rodičů, ale dochází k faktickému omezení rodičovské zodpovědnosti. Situace, kdy je nařízena ústavní výchova, pěstounská péče, svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče a jiné.

Je nutné klást si otázku, jaká míra intervence je nutná, neboť zásah státu je nutný pouze v případě, když rodina nemůže plnit řádně své funkce ve vztahu k dítěti a není tak zajištěn jeho všestranný rozvoj a ochrana.

Zásah státu musí být přiměřený s ohledem na zájem dítěte a především také efektivní a rychlý, neboť důležité je poskytnutí okamžité pomoci. Na jedné straně může dojít k tomu, že stát nezasáhne tam, kde je to nutné, a dítě je tak zbaveno své ochrany. Na straně druhé může stát zasáhnout tam, kde to vyžadováno není, a tím poruší právo na soukromí. Je tedy nutné posuzovat citlivě každý konkrétní případ zvlášť.

V případě, kdy stát musí zasáhnout, může nastat dvojí situace. V první situaci zákon předvídá její určité konkrétní řešení, jako je například ustanovení opatrovníka. V druhé situaci je státní orgán nucen nabídnout různá alternativní řešení, z nichž je jedno po projednání s rodiči nutno realizovat. Existují i případy, kdy je stát oprávněn zasáhnout, ovšem záleží jen na jeho posouzení, zda zasáhne a poskytne určitou možnost řešení dané situace. Realizace tohoto řešení už je poté pouze v rukou těch, kterým je určena. Bude se jednat o nejrůznější druhy pomoci rodině, jako je poradenská činnost a podobně.

5.4 Dělbá pravomoci mezi soudní a správní orgány

Poskytování ochrany dítěti náleží orgánům moci soudní a správním orgánům.

„Soudní ochrana je formou nejvyšší právní ochrany. Do výlučné pravomoci soudů je svěřeno rozhodování o nejzávažnějších otázkách práv a povinností rodičů. Naopak sociálně-právní ochrana svěřená správním orgánům představuje sice poměrně široký okruh činnosti a plní mnohé úkoly, ale správní orgán pravomoc rozhodnout o výkonu rodičovských práv zásadně nemá.“⁵⁰

⁵⁰ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 104, ISBN 80-7179-182-2

Sociálně-právní ochrana dítěte je dle zákona formulována jako ochrana práva dítěte na zdravý vývoj, řádnou výchovu a též ochrana jeho jmění. Sociálně právní ochranou dětí se rozumí také předcházení vzniku ohrožení dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje a působení k obnovení narušených funkcí rodiny. Cílem této ochrany je zajištění blaha dítěte.

Jak vyplývá ze zákona, konkrétně z ustanovení § 42, odst. 3 a § 43, odst. 3 ZOR, soud má v kompetenci provést jakékoli rozhodnutí týkající se výkonu rodičovských práv a povinností a práv nezletilého dítěte. Do výlučné kompetence soudu patří rozhodnutí, jimiž se omezuje rodičovská zodpovědnost.

Činnost správních orgánů v této oblasti spočívá v rozhodování o výchovných opatřeních, uvedených v § 43 ZOR. Ovšem ukládání těchto výchovných opatření nenáleží do výlučné kompetence správních orgánů, může o nich rozhodnout i soud. Kdo z těchto orgánů bude v dané situaci rozhodovat, bude záležet na mnoha faktorech.

Soudní ochrana dítěte je nejvyšší stupeň ochrany, jež je dítěti poskytován na ochranu jeho práv. Soudní ochrana je poskytována i právům rodičů, též v negativním smyslu, kdy soud zasáhne do výkonu rodičovských práv v zájmu dítěte.

Soudní řízení v oblasti tzv. péče o nezletilé je upraveno v občanském soudním řádu. Takové řízení je charakterizováno několika znaky. Prvním z nich je, že řízení lze zahájit i bez návrhu, tedy soud může aktivně postupovat sám a jeho rozhodovací činnost má směřovat k dosažení blaha dítěte, což je druhý znak tohoto řízení. Třetím znakem je, že v řízení se uplatňuje zásada vyhledávací. Soud tedy není omezen pouze důkazy, které jsou předkládány účastníky řízení. Tyto jednotlivé znaky mají důsledně zaručit, že bude dbáno na zvýšenou ochranu práv nezletilého.

„Rodičům je vždy zaručen spravedlivý soudní proces a z něj vyplývající rovné postavení a ochrana jejich práv vyplývajících ze zákona.“⁵¹

„Zpravidla rodiče dítěte (alespoň po nějakou dobu) spolu žijí. Péči o dítě, a to ve všech směrech, uskutečňují neustále v podstatě po vzájemné dohodě, která je zcela neformální a k případné kolizi dochází tehdy, když na konkrétní otázku týkající se péče o dítě, mají rodiče rozdílný názor. Většinou jde o věci nepodstatné, které se vyřeší

⁵¹ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 106, ISBN 80-7179-182-2

konkludentně, a ani rodiče, ani děti se k nim nevracejí.“⁵²

Může ovšem dojít i k neshodám podstatným, a to jak při výkonu rodičovské zodpovědnosti, tak při výkonu jiných práv, která do rodičovské zodpovědnosti nespádají (např. při určování jména dítěte). Podstatnou věcí jsou nejen věci objektivně podstatné z právního hlediska, ale také věci, které jsou za podstatné považovány rodiči, nebo podstatné z pohledu dětí. Soud o takovýchto věcech rozhoduje na návrh jednoho z rodičů nebo soud zahájí řízení sám na základě podnětu či návrhu dítěte.

Není nutné, pokud spolu rodiče nežijí, aby soud zahajoval řízení o výživě a výchově dítěte. Přednost je dána dohodě rodičů. Teprve pokud by nebyli schopni se dohodnout nebo v případě, že by dohoda přestala plnit svoji funkci, bylo by nutné rozhodnutí soudu, ať již zahájeného na návrh jednoho nebo obou rodičů, nebo i bez návrhu.

5.5 Výchovná opatření

Výchovná opatření, upravená § 43 ZOR, jsou nejmírnější formou zásahu do rodiny. Opatření mohou být ukládána, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dětí. Zákon o rodině obsahuje taxativní výčet výchovných opatření, a proto není možné je jakkoliv rozšiřovat. Jejich právním účelem není omezení rodičovské zodpovědnosti, neboť taková opatření, jimiž se omezuje rodičovská zodpovědnost, může činit výlučně soud.

Rozhodnout o výchovném opatření může buďto soud nebo orgán sociálně-právní ochrany, v tomto případě obecní úřad, který je k rozhodnutí kompetentní dle § 13 ZSPO.

„Činnost státních orgánů, tj. soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí týkající se výchovných opatření je založena zpravidla na „kompetenční pružnosti“.“⁵³

To znamená, že oba tyto orgány jsou stejně kompetentní učinit rozhodnutí. Pro ochranu práv je toto velmi výhodné. V praxi potom platí, že rozhodne ten orgán, který

⁵² RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 106, ISBN 80-7179-182-2

⁵³ RADVANOVÁ, Senta, Michaela ZUKLÍNOVÁ a Jan KŘÍŽ, et al. *Občanské právo hmotné. Svazek III*. 5. jubilejní a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. s. 97, ISBN 978-80-7357-465-9

zahájil řízení jako první. Pokud takové opatření učiní obecní úřad, nepotřebuje dodatečné schválení soudu. Taková opatření poté mění nebo ruší orgán, který je učinil. Obecní úřad následně sleduje, zda jsou dodržována opatření, o nichž rozhodl. Pokud o to soud požádá, obecní úřad nebo obecní úřad obce s rozšířenou působností dohlíží na dodržování opatření, která byla učiněna soudem.

Pokud soud nebo obecní úřad rozhoduje o uložení výchovného opatření, je mu ze zákona, v souladu s čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, uložena povinnost brát zřetel na názor a poznatky dítěte ohledně projednávané věci.

Výchovná opatření mají různou povahu a sledují různé účely. Zákon o rodině vymezuje tři okruhy výchovných opatření:

a) Napomenutí, dle § 43, odst. 1, písm. a

Poměrně mírným výchovným opatřením je napomenutí. Napomenutí lze udělit nezletilému, rodiči nebo i třetí osobě. Jde o nejmírnější formu opatření a ukládá se především tam, kde lze předpokládat, že bude účinné. Toto opatření má jednorázovou povahu a může být uloženo i opakovaně.

Napomenutí dítěte přichází do úvahy tehdy, je-li ve věku, kdy se dá předpokládat, že na něj bude napomenutí působit, a kdy je tedy dítě schopno si uvědomit, že jeho chování bylo nevhodné. Rodič je napomenut, pokud zanedbá nebo poruší některou ze svých povinností, které má vůči dítěti a nemusí se jednat pouze o povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Třetí osoby mohou být napomenuty v případech, že narušují řádnou výchovu dítěte.

Obecní úřad musí při rozhodování o uložení napomenutí přihlídnout k tomu, že předchozí projednání nedostatků nevedlo k nápravě. Zákonem o sociálně-právní ochraně dětí je obecnímu úřadu uloženo působit na rodiče, aby plnili své povinnosti, které jim plynou z rodičovské zodpovědnosti; dále má obecní úřad projednávat s dítětem jeho nedostatky v chování, má povinnost obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností oznámit, že skutečnosti nasvědčují tomu, že by se mohlo jednat o dítě, které vyžaduje sociálně-právní ochranu a také musí sledovat, zda je dítěti zamezováno v přístupu do prostředí, které může ohrozit jeho vývoj a výchovu.⁵⁴

Pokud se napomenutí mine účinkem nebo dojde k závažnějšímu porušení

⁵⁴ Srovnej § 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

v chování dítěte či jeho rodičů, může být namísto napomenutí uložen nad dítětem dohled.

b) Dohled nad nezletilým, dle § 43, odst. 1, písm. b

Dohled nad nezletilým je již poněkud přísnější výchovné opatření. Povinným subjektem je sám nezletilý. Dohled se provádí za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti. K tomuto výchovnému opatření se přistoupí až ve vážnějších případech poruch ve výchově nezletilého. Tyto poruchy mohou spočívat jak v chování nezletilce, tak v chování jeho rodičů.

c) Omezení uložená nezletilému, dle § 43, odst. 1, písm. c

Zákon o rodině též umožňuje, aby byla nezletilému uložena omezení, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména omezení spočívající v zákazu návštěv podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných. Nevhodnými podniky a zábavami mohou být především herny, kluby, diskotéky a jiné.

5.6 Zásahy soudu do výkonu rodičovské zodpovědnosti

Zajištění řádné výchovy dítěte někdy vyžaduje, aby byla provedena opatření, jimiž se zasahuje do rodičovské zodpovědnosti. Jedná se o pozastavení rodičovské zodpovědnosti, omezení rodičovské zodpovědnosti a zbavení rodičovské zodpovědnosti. Jde o velmi vážný zásah do rodinného života, tedy i do základních lidských práv. Z toho důvodu je k takovému zásahu oprávněn pouze soud.

5.6.1 Pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti

O pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti rozhodne soud, jestliže existuje na straně rodiče závažná překážka, která mu brání ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti a jestliže to vyžaduje zájem dítěte.

„Závažnou překážkou rozumí se překážka objektivního charakteru, tedy taková, která nespočívá v nějakém nedostatečném výkonu rodičovské zodpovědnosti (případně

protiprávním jednání rodiče).“⁵⁵

Je nutné, aby byla naplněna jak podmínka závažné překážky na straně rodiče, tak i podmínka zájmu dítěte. Rodič nepřestává být nositelem rodičovské zodpovědnosti, ale není mu umožněno ji vykonávat. Vykonává ji buďto druhý rodič nebo poručník, je-li pozastaven výkon oběma rodičům.

Pozastavení rodičovské zodpovědnosti nemá charakter sankce pro rodiče. Když pominou důvody, pro které byla rodičovská zodpovědnost soudem omezena, je možné, aby bylo požádáno o zrušení tohoto pozastavení.

5.6.2 Omezení rodičovské zodpovědnosti

K zásahu spočívajícím v rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti soud přistoupí v případě, že rodič nevykonává řádně své povinnosti, které mu plynou z rodičovské zodpovědnosti, a zájem dítěte takové rozhodnutí vyžaduje. Opět musí být splněny obě tyto podmínky kumulativně.

„Rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti lze již charakterizovat jako sankci za zaviněné porušování povinností ze strany rodiče.“⁵⁶

Při rozhodování o omezení rodičovské zodpovědnosti je soud povinen zkoumat, jestli nedostatky rodičů již nejsou takové intenzity, kdy by bylo nutné použít jiné opatření. Pokud soud rozhodne o omezení rodičovské zodpovědnosti, musí ve svém rozhodnutí stanovit rozsah, ve kterém se tato zodpovědnost omezuje, tedy souhrn práv a povinností, v nichž bude rodič omezen. Jestliže dojde k omezení určitých práv a povinností jen u jednoho rodiče, pak výkon těchto práv a povinností přechází na druhého rodiče. V případě, že k omezení dochází u obou rodičů nebo u jediného žijícího rodiče, přechází výkon těchto práv a povinností na opatrovníka, kterého dítěti ustanoví soud.

Je třeba též zmínit faktické omezení rodičovské zodpovědnosti⁵⁷, ke kterému dochází na základě jiného soudního rozhodnutí, než je rozhodnutí dle § 44, odst. 2

⁵⁵ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 108, ISBN 80-7179-182-2

⁵⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. 237, ISBN 80-210-3974-4

⁵⁷ Viz dále kapitola 5.6.5

ZOR, především v oblasti péče o dítě.

5.6.3 Zbavení rodičovské zodpovědnosti

Zásadním a zároveň nejtvrdějším zásahem soudu do rodičovské zodpovědnosti je zbavení rodiče jeho rodičovské zodpovědnosti. Po nabytí právní moci takového rozhodnutí není rodič nadále nositelem rodičovské zodpovědnosti. Ta se koncentruje v osobě druhého rodiče, případně v osobě poručníka.

„Důvody, pro které soud může rodiče jeho práv plynoucích z rodičovské zodpovědnosti zbavit, jsou natolik společensky závažné a současně i protiprávní, že tato soudní „intervence“ je plně odůvodněná a ochrana práv dítěte převažuje v tuto chvíli nad základními právy (a to i ve smyslu práv lidských) rodičů.“⁵⁸

Řadí se sem jak nejzávažnější případy, kdy jsou rodiči zanedbávána práva a povinnosti, tak i takové případy, kdy rodiče úmyslně vykonávají svá práva v rozporu s jejich účelem.

„Za závažné zanedbávání rodičovské zodpovědnosti se považuje zejména dlouhodobé neplnění rodičovské zodpovědnosti, trvalé ponechání dítěte ve výchovných zařízeních spojené s nezájmem o toto dítě a neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, či soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti. Intenzitu nedostatků v péči o dítě je třeba vždy hodnotit se zřetelem ke konkrétní situaci.“⁵⁹

Rozhodnutí o zbavení rodičovské zodpovědnosti je soudem vysloveno vždy ve vztahu ke konkrétnímu rodiči a ke konkrétnímu dítěti. Je tak možné, že rodič může být zbaven rodičovské zodpovědnosti k jednomu svému dítěti a ve vztahu ke zbývajícím dětem mu je jeho rodičovská zodpovědnost zanechána. Bude vždy záležet na okolnostech konkrétního případu, zda se závažné chování rodiče týká pouze jednoho dítěte nebo dětí všech.

„Ke zbavení rodičovské zodpovědnosti nestačí jen ojedinělé vybočení nebo

⁵⁸ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 109, ISBN 80-7179-182-2

⁵⁹ LUŽNÁ, Romana. *Zbavení rodičovské zodpovědnosti*. Právo a rodina. 2008, č. 2, s. 12, ISSN 1212-866X

opomenutí rodičovské péče, ale zneužívání či zanedbávání rodičovské zodpovědnosti musí dosáhnout takového stupně, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte. Předpokladem pro zbavení rodičovské zodpovědnosti je, že rodič neplní své povinnosti, ač je plnit mohl.“⁶⁰

Zbavit rodiče rodičovské zodpovědnosti nelze vůči dítěti, které se má teprve narodit. Není možné zbavit rodiče rodičovské zodpovědnosti pro důvody, které již pominuly a v době rozhodování soudu již neexistují. Pozastavení, omezení ani zbavení rodičovské zodpovědnosti nemá za následek zánik vyživovací povinnosti rodiče vůči dítěti. To znamená, že i rodič, který byl zbaven rodičovské zodpovědnosti ke konkrétnímu dítěti, má vůči němu dále vyživovací povinnost.

Pokud dojde k podstatné změně poměrů, může být dle § 163, odst. 2 OSŘ obnovena rodičovská zodpovědnost. Avšak k tomu dochází v praxi jen málokdy, neboť k zásahům do rodičovských práv se přistupuje v závažných případech, a také z toho důvodu, že v mezidobí často dochází k osvojení dítěte.

5.6.4 Rodičovská zodpovědnost a trestné činy

Soud je povinen vždy zvážit, je-li v případě, že se rodiče dopustí protiprávního jednání, jež směřuje k trestné činnosti, kvalifikovaného v § 44, odst. 4 ZOR, nutno zahájit řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti. Mezi tato jednání patří úmyslný trestný čin, kterého se rodič dopustí vůči svému dítěti. Jedná se především o trestný čin týrání svěřené osoby, pohlavní zneužívání, opuštění dítěte a jiné. Dalším protiprávním jednáním je případ, kdy rodič použije dítě mladší patnáct let ke spáchání trestného činu, nebo se trestného činu dopustí jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchaného jeho dítětem.

Rozsudek, jímž rozhodne trestní soud o spáchání trestného činu rodičem na dítěti nebo dítětem, má být postoupen příslušnému soudu péče o nezletilé, který má zvážit, zda zahájí řízení o zbavení rodiče rodičovské zodpovědnosti. Rozhodnutí trestního soudu totiž samo o sobě nemá za následek ztrátu rodičovské zodpovědnosti.

Rozhodnutí o zbavení, omezení či pozastavení rodičovské zodpovědnosti ještě nutně nemusí znamenat to, že dítě dále nemůže se svými rodiči fyzicky setrávat. Rodič

⁶⁰ NS sp. zn. 30 Cdo 2873/2005

se například může k dítěti po stránce citové chovat dobře, ale přitom ho zneužije ke krádeži. Záležet bude na posouzení konkrétního případu soudem.

5.6.5 Faktická omezení rodičovské zodpovědnosti

Kromě omezení rodičovské zodpovědnosti na základě rozhodnutí soudu je třeba zmínit i faktické omezení rodičovské zodpovědnosti. V jeho případě se nerozhoduje dle § 44, odst. 2 ZOR, ale na základě jiného rozhodnutí soudu dochází k faktickému omezení výkonu práv a povinností, jež vyplývají z rodičovské zodpovědnosti, zejména v případech, kdy jde o osobní péči o dítě. Jedná se o rozhodnutí, kdy soud svěří dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče dle § 45 ZOR, do pěstounské péče, nařídí ústavní výchovu nebo vysloví zákaz styku rodiče s dítětem dle § 27, odst. 3 ZOR.

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče lze charakterizovat jako nejvolnější formu náhradní rodinné péče. Dítě je svěřeno do péče jiné fyzické osoby nežli rodiče v případě, že na straně rodiče je určitá subjektivní nebo objektivní překážka, pro niž nemůže pečovat o své dítě. Předpokládá se, že se jedná o překážku krátkodobou a že se dítě bude moci brzy vrátit po překonání či odpadnutí takovéto překážky zpět do své rodiny. Pokud rodič, nebo jeden z nich, nemohou osobně pečovat o své dítě, je možné realizovat opatření, jímž je svěření dítěte soudem do výchovy jiné fyzické osoby. Jde o výjimku ze zásady, že dítě má být vychováváno především svými rodiči. Je proto důležité spolehlivě objasnit okolnosti, které jsou příčinou toho, že žádný z rodičů není schopen řádně vychovávat své dítě. Rozhodující podmínkou takového opatření je, že to vyžaduje zájem dítěte. Další podmínkou, která musí být splněna, je, že osoba, které má být dítě svěřeno do výchovy, poskytuje záruku řádné výchovy dítěte a s rozhodnutím o svěření dítěte do péče souhlasí. Do této role jsou vybíráni především příbuzní dítěte, pokud splňují uvedené podmínky.

Dítě může být také svěřeno do společné výchovy manželů. Pokud jeden z manželů zemře, zůstává dítě dále ve výchově druhého manžela. V případě, že by došlo k rozvodu manželů, musel by soud rozhodnout o výchově dítěte. Do rozhodnutí soudu trvá společná výchova manželů. Je také možné svěřit dítě do výchovy jen jednomu

z manželů, ovšem druhý manžel s tím musí souhlasit ⁶¹.

Na rozdíl od ostatních forem náhradní rodinné výchovy není zákonem o rodině upraven výslovně obsah tohoto právního vztahu. Soud tak musí při rozhodnutí o svěřeni do výchovy stanovit rozsah práv a povinností, které bude mít tato osoba k dítěti, především stanovit rozsah zastupování dítěte, správy jeho majetku s omezením na běžné záležitosti, zajistit jeho výchovu a podobně. Taková osoba však nemá povinnost vyživovací, ta zůstává rodičům dítěte zachována ⁶². O svěřeni dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče může rozhodnout pouze soud. Toto rozhodnutí nelze nahradit dohodou rodičů ⁶³. Není v žádném případě možné, aby soud svým rozhodnutím převedl všechna práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, která náleží ze zákona pouze rodičům, na fyzickou osobu. Proto rozhodování o podstatných věcech, které se týkají dítěte, přísluší zpravidla rodičům, pokud nedošlo k zásahu do rodičovské zodpovědnosti.

V případě, že by se překážky na straně rodičů zdály být spíše dlouhodobého charakteru, bylo by na místě rozhodnout spíše o pěstounské péči. V jejím případě vyplývá omezení rodičovské zodpovědnosti přímo ze zákona a ten také určí rozsah práv a povinností pěstouna, která mu náležejí při péči o dítě.

Mezi faktická omezení rodičovské zodpovědnosti též patří nařízení ústavní výchovy dítěte a svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Umístění do ústavní výchovy je nejzávažnějším zásahem do výkonu rodičovské zodpovědnosti. Přistupuje se k němu v případě, že je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě. Ovšem je-li to v zájmu dítěte, může soud nařídit ústavní výchovu nebo svěřit dítě do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc i bez předchozího uloženi výchovných opatření. Soud je před nařízením ústavní výchovy povinen zkoumat, jestli není možné zajistit výchovu dítěte náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující

⁶¹ Souhlas není třeba, pokud tento manžel pozbyl způsobilosti k právním úkonům, nebo je opatření si tohoto souhlasu spjato s těžko překonatelnou překážkou

⁶² Srovnej § 88 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, v případě, když je dítě svěřeno prarodičům a rodiče nejsou schopni dostát své vyživovací povinnosti

⁶³ Srovnej Rozsudek NS ČSR 59/1973

okamžitou pomoc. Nařízení ústavní výchovy má být tedy až poslední možností.

5.6.6 Předběžné opatření

Předběžné opatření je procesní prostředek, který slouží k předběžné a prozatímní úpravě poměrů účastníků. Též se uplatní, pokud nastane obava, že by mohl být ohrožen výkon soudního rozhodnutí. Řízení o vydání předběžného opatření se zahajuje na návrh, s výjimkou předběžného opatření u řízení, které lze zahájit i bez návrhu. Je vydáváno vždy formou usnesení a jeho znakem je, že se jedná o rozhodnutí prozatímního charakteru, jehož účelem je ochrana navrhovatele. OSŘ rozlišuje dvě formy předběžného opatření, a to obecné a zvláštní. Mezi ta zvláštní se řadí předběžné opatření dle § 76a a 76b OSŘ.⁶⁴

Úpravu zvláštního předběžného opatření obsaženou v § 76a OSŘ si vyžádal náleží Ústavního soudu⁶⁵, kterým bylo původní ustanovení § 46 ZOR shledáno jako neústavní. Stalo se tak proto, že toto ustanovení bylo v rozporu s článkem 32, odst. 4 LZPS, podle něhož mohou být nezletilé děti odloučeny od rodičů proti jejich vůli pouze rozhodnutím soudu na základě zákona. Ústavní soud rozhodl, že není již nadále možné, aby dítě bylo od rodičů odloučeno na základě opatření okresního úřadu, ale pouze rozhodnutím soudu učiněným na základě zákona. Tato situace byla reflektována následnou novelizací OSŘ a do jeho obsahu bylo vloženo ustanovení § 76a, který upravuje zvláštní předběžné opatření ve věci ochrany nezletilých dětí.

Předběžným opatřením na základě § 76a OSŘ se zasahuje do výkonu rodičovských práv, aniž by předtím proběhlo řádné řízení. Je to výjimečné opatření, jímž je soudu umožněno poskytnout dítěti ochranu, zajišťující jeho „přežití“.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí ukládá orgánu sociálně-právní ochrany povinnost podat neprodleně návrh soudu na vydání předběžného opatření dle zvláštního předpisu, ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče nebo je-li jeho život či příznivý vývoj vážně ohrožen nebo narušen. Tímto návrhem soudu na vydání předběžného opatření dle zvláštního právního předpisu se rozumí předběžné opatření ve smyslu ustanovení

⁶⁴ WINTEROVÁ, Alena, et al. *Civilní právo procesní*. 5. aktualiz. vyd, doplněné o předpisy evropského práva. Praha: Linde, 2008. s. 356 an., ISBN 978-80-7201-726-3

⁶⁵ Nález ÚS č. 72/1995 Sb.

občanského soudního řádu v § 76a, jehož hlavním účelem je zajistit předběžně nápravu špatných poměrů, v nichž se nezletilé dítě ocitlo.

Předseda senátu v případě, že se nezletilé dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, nařídí předběžným opatřením, aby bylo toto dítě předáno do péče osoby, kterou v usnesení označí. Toto opatření lze nařídit pouze na návrh obecního úřadu obce s rozšířenou působností.⁶⁶ Návrh musí obsahovat náležitosti uvedené v § 42, odst. 2 a § 75, odst. 2 OSŘ. Z návrhu musí být také patrné, že se jedná o výjimečné opatření, které odůvodňuje existenci důvodů uvedených v § 76a, odst. 1 OSŘ. O nařízení předběžného opatření rozhoduje okresní soud, který je místně příslušný pro obvod navrhovatele.

O návrhu na předběžné opatření musí předseda senátu rozhodnout neodkladně, a to do 24 hodin poté, co byl návrh podán. Záleží pouze na uvážení soudu, zda předběžné opatření nařídí či nikoli. Dokazování neprobíhá, soud se opírá při rozhodování pouze o návrh. Při nařízení a ani při samotném provedení předběžného opatření není nutné, aby bylo dítě zastoupeno. Pokud dítě nemá zákonného zástupce, je mu ihned po provedení výkonu předběžného opatření soudem ustanoven opatrovník. Většinou je tímto opatrovníkem ustanoven orgán sociálně-právní ochrany dětí. Pokud je nařízeno předběžné opatření, trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti. Jestliže je před uplynutím této lhůty zahájeno řízení ve věci samé, může soud toto opatření opakovaně prodloužit o jeden měsíc, ovšem celková doba trvání nesmí překročit šest měsíců⁶⁷.

Návrh soudu na zrušení předběžného opatření mohou rodiče, orgán sociálně-právní ochrany dětí a opatrovník podat kdykoliv, a soud má povinnost o takovém návrhu rozhodnout do sedmi dnů. Pokud je návrh zamítnut, je možné jej podat opakovaně, ale až po uplynutí 14 dnů od právní moci rozhodnutí, pokud v něm uvedená osoba neuvede jiné důvody.

⁶⁶ Srovnej § 37, odst. 3, písm. a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁷ Výjimečně je možné dobu trvání prodloužit, pokud nebylo z vážných důvodů a objektivních příčin možné v této době skončit důkazní řízení ve věci samé.

6. Sociálně-právní ochrana dětí

6.1 Pojem sociálně-právní ochrany dítěte

Sociálně-právní ochrana je zákonem o sociálně-právní ochraně dětí definována především jako ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, dále jako ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a v neposlední řadě také působení, jež směřuje k obnovení narušených funkcí rodiny.

„Její neoddělitelnou součástí je ochrana dítěte před takovým působením, které se může negativně dotknout jeho zájmů, trvá-li po takovou dobu nebo je-li takové intenzity, že nepříznivě ovlivňuje řádnou výchovu dítěte.“⁶⁸

Hlavním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, které musí být hlavním hlediskem při jakékoliv činnosti státních orgánů či zařízení veřejné či soukromé sociální péče týkající se dítěte. Blaho a zájem dítěte je posuzováno především z hlediska jeho dlouhodobého zdravého psychického vývoje.

6.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, se řadí mezi předpisy veřejnoprávní povahy. Obsahuje zejména právní úpravu činnosti orgánů veřejné správy – orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Komplexně upravuje regulaci pozitivní a pouze nezbytně nutné ingerence státu do rodinných vztahů.

Ustanovení § 1 ZSPO pouze demonstrativně vyjmenovává, co je sociálně-právní ochranou. To je dáno tím, že ochrana dítěte v sobě obsahuje rozsáhlý souhrn práv a oprávněných zájmů dítěte, jež jsou upraveny v jiných předpisech zejména v oblasti rodinného, občanského, pracovního, ale i trestního práva, současně též ve školských či zdravotnických předpisech.

⁶⁸ MOTEJL, Otakar, et al. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Rodina a dítě*. Brno: ASPI, 2007. s. 14.

6.3 Orgány sociálně-právní ochrany

Sociálně-právní ochrana je dle ZSPO zajištěna orgány sociálně-právní ochrany, mezi něž se řadí krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Mají postavení státních orgánů a svoji pravomoc uplatňují v rozsahu, jenž je jim vymezená zákonem. Dále jsou v zákoně uvedeny další subjekty, které ovšem nemají postavení státních orgánů. Zákonem je jim umožněno podílet se na sociálně-právní ochraně v rozsahu vymezeném zákonem⁶⁹ a zajišťují činnost, jejímž výkonem byly pověřeny. Těmito subjekty jsou obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí, právnické a fyzické osoby, které byly výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny.

„Zákon vyjadřuje, který z orgánů veřejné a státní správy je orgánem sociálně-právní ochrany a vykonává státní správu v přenesené působnosti a státní správu ze zákona. Protože především obecní úřady obcí s rozšířenou působností a obecní úřady mají možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dítěte a včas činit potřebná opatření se znalostí problému a místních podmínek, ukládá jim zákon nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům a dalším osobám, které jsou odpovědné za výchovu dětí.“⁷⁰

6.4 Komu je určena sociálně-právní ochrana

Sociálně-právní ochrana je poskytována nezletilým dětem, které mají na území České republiky trvalý pobyt nebo je jim povolen trvalý či dlouhodobý pobyt, či podaly návrh na zahájení řízení o udělení azylu. V případě, kdy je třeba poskytnout okamžitou pomoc je v omezeném rozsahu poskytnuta sociálně-právní ochrana i dětem, které se na území republiky jen ocitnou. § 6 obsahuje okruh dětí, na něž se především sociálně-právní ochrana zaměřuje.

⁶⁹ Rozsah výkonu sociálně-právní ochrany je vymezen taxativně v § 48 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁰ NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*. 3. akt. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2007. s. 23, ISBN 978-80-86131-72-6

Je třeba věnovat těmto dětem zvýšenou pozornost, hlavně tehdy, jestliže některá z uvedených skutečností dosahuje takové intenzity nebo trvá takovou dobu, že by mohl být ohrožen nebo nepříznivě ovlivněn zdravý vývoj dětí.

6.5 Základní zásady sociálně-právní ochrany dětí

Ve druhé části ZSPO nazvané Základní zásady sociálně-právní ochrany jsou vyjádřeny nejdůležitější hlediska sociálně-právní ochrany a jsou zde zakotvena též oprávnění dítěte a jeho rodičů.

Každý má právo upozornit rodiče na závadné chování jejich dětí.

Každý má také právo upozornit orgán sociálně-právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv, která jsou součástí rodičovské zodpovědnosti, nebo na skutečnost, že rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti nebo upozornit na to, že se jedná o dítě, které vyžaduje dle § 6, odst. 1, písm. b-h ZSPO zvýšenou pozornost.

Jedním z oprávnění dítěte je právo žádat o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv a to i bez vědomí rodičů nebo jiných osob, které jsou odpovědny za výchovu dítěte. O pomoc může žádat orgány a zařízení sociálně-právní ochrany, pověřené osoby, školy, školská a zdravotnická zařízení.

Dítě, které je schopno formulovat své názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany projevit tyto názory při rozhodování o výchovných opatřeních a při řešení všech závažných otázek, které se ho týkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Orgány sociálně-právní ochrany mají povinnost s dítětem hovořit a sdělení věnovat náležitou pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti. Tímto je zajištěno, že právo dítěte vyjadřovat se ke svým záležitostem není jen formální, ale je naplněn tak čl. 12 Úmluvy.

„Přítomnost rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte někdy může bránit vyjádření dítěte a neznalost názoru a vyjádření dítěte tak může mít vliv na rozhodnutí nebo přijetí opatření, které nebude ku prospěchu dítěte.“⁷¹

Dítě má právo obdržet od orgánu sociálně-právní ochrany informace o všech

⁷¹ NOVOTNÁ, Věra. *Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany*. Právo a rodina. 2011, č. 5, s. 2, ISSN 1212-866X

závažných rozhodnutích, které se týkají jeho osoby, pokud je schopno posoudit jejich obsah a význam. „Toto ustanovení má pro dítě velký význam, neboť nejsou ojedinělé situace, kdy rodiče jsou schopni se dohodnout o svém rozchodu, výživném, rozdělení majetku a také i o rozdělení dětí, aniž by to se svými dětmi projednali a přihlíželi k jejich názorům. Dochází pak k rozdělení sourozenců, kteří tím velice trpí, nebo k dohodě o výchově u rodiče, u kterého dítě nechce být, což má pro dítě dalekosáhlé důsledky na jeho zdraví, na jeho školní prospěch či na jeho celkový příznivý vývoj.“⁷²

Rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte má právo při výkonu svých práv a povinností žádat orgán sociálně-právní ochrany, státní orgány, či pověřené osoby o pomoc a tyto orgány jsou povinny v rámci své působnosti či svého pověření tuto pomoc poskytnout.

6.6 Právo upozornit

Preventivní funkci plní i oprávnění každého – jak státních orgánů, tak i právnických a fyzických osob - upozornit rodiče na závadné chování jejich dětí. Z § 42 ZSPO dále plyne, že každý má možnost podat upozornění k soudu či jinému oprávněnému orgánu na závadné chování dětí nebo na vážné porušování práv a povinností rodičů. Některé státní orgány mají zákonem stanoveny konkrétní povinnosti, jak a kdy mají jednat s rodiči, jejichž děti vykazují závadné chování.

§ 7, odst. 2 ZSPO obsahuje ustanovení, z něhož vyplývá, že každý je též oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv vyplívajících z rodičovské zodpovědnosti. Toto ustanovení odkazuje na několik skutkových podstat v § 6 ZSPO, kde je též právo upozornit zakotveno. Mezi ně patří situace, kdy bylo dítě svěřeno do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče a tato osoba neplní povinnosti jí plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy, dále skutečnost spočívající v poruše chování dítěte, která sice nedosahuje stupně trestné činnosti, avšak toto chování je protispolečensky zaměřené a ohrožuje zdravý vývoj dítěte (např. dítě vede zahálčivý život, zanedbává školní docházku, požívá alkohol, atd.). Mezi další skutečnost patří opakované útky dítěte do rodičů nebo od osob, které jsou odpovědny

⁷² NOVOTNÁ, Věra. *Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany*. Právo a rodina. 2011, č. 5, s. 2, ISSN 1212-866X

za výchovu dítěte. Dále je oprávněn upozornit každý, kdo má i jen podezření, že byl na dítěti spáchán trestný čin ohrožující jeho život, zdraví, jeho lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění. Další skutečností pro právo upozornit je situace, kdy jsou děti opakovaně na základě žádostí rodičů nebo osob odpovědných za výchovu dítěte, umíst'ovány do zařízení zajišťujících nepřetržitě péči o děti nebo umístění dětí v těchto zařízeních trvá déle jak šest měsíců. Poslední dva případy tvoří situace, kdy jsou děti ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popř. násilím mezi dalšími osobami, a skutečnost, kdy jsou děti žadateli o azyl, odloučenými od svých rodičů, popř. jiných osob, které jsou odpovědny za jejich výchovu.

Tyto skutečnosti, jež naplňují skutkové podstaty v § 6, odst. 1, písm. b-h ZSPO, musí trvat po takovou dobu nebo dosahovat takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují zdravý vývoj dětí.

7. Nový občanský zákoník

7.1 Obecná charakteristika

V rámci rekodifikace soukromého práva je připravován nový občanský zákoník⁷³, který reaguje na potřebu změn v soukromém právu. Doposud platný občanský zákoník, který byl přijat v roce 1963, byl již mnohokrát novelizován, avšak úprava občanskoprávních vztahů je značně roztráštěna a zakotvena v různých právních předpisech.

Platný občanský zákoník značně nevyhovuje současným poměrům, neboť například zásadně podceňuje úpravu osobních a osobnostních práv. Neupravuje soukromoprávní vztahy jako souhrn, ale je zaměřen především na vztahy majetkové, a tak třeba rodinně-právní vztahy upravuje samostatný zákon o rodině.

Účelem nové úpravy je především komplexně a systematicky upravit soukromoprávní vztahy.

„Návrh sleduje celkový příklon k evropským kontinentálním konvencím navazujícím na tuzemské právní tradice, jak se vyvíjely do roku 1848, a stejně tak i na

⁷³ Důvodová zpráva k připravovanému občanskému zákoníku in www.obcanskyzakonik.justice.cz

standards států, jejichž právní řády náležejí do oblasti kontinentální právní kultury.“⁷⁴

Základním cílem je vytvořit standardní občanský zákoník kontinentálního typu.

Návrh nového občanského zákoníku se skládá z pěti částí. První část je věnována vymezení základních pojmů a právnímu postavení člověka jako jednotlivce. Druhá část upravuje rodinné právo a to především institut manželství a práva a povinnosti manželů, rodičů a dětí. Třetí část se zabývá tzv. absolutními majetkovými právy – vlastnictvím, věcnými právy k cizím věcem, správou cizího majetku a dědickým právem. Čtvrtá část upravuje relativní majetková práva a řeší závazky, jejich vznik, obsah, zajištění a zánik. Poslední část upravuje ustanovení společná, přechodná a závěrečná – zejména pravidla přechodu ze současné právní úpravy na nový právní pořádek.

7.2 Změny v rodinném právu

Návrh občanského zákoníku⁷⁵ značně navazuje a inspiruje se současnou platnou právní úpravou rodinného práva. To je v novém občanském zákoníku obsaženo v ustanoveních části druhé – Rodinné právo. Obecné pojetí rodinného práva zůstává nezměněno, pokud se v návrhu vyskytují nějaké změny, jedná se především o změny ve formulaci, které mají vést k ulehčení porozumění textu a výkladu jednotlivých právních norem, dále o změny spočívající v podrobnějším rozvedení určitých otázek a doplnění některých nových ustanoveních, která v platném zákoně o rodině dosud chybí. Pokud bude návrh přijat, povede ke zrušení dosud platné právní úpravy rodinného práva upravené zákonem č. 94/1963, o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

„Navrhované rodičovské povinnosti a práva mají napříště mít širší obsah, který souvisí s jejich vzájemností, konkrétně s péčí, ochranou, udržováním osobního styku, vyživovací povinností a právem na výživné.“⁷⁶

⁷⁴ KOVÁŘOVÁ, Daniela. *Rodinné právo v připravované rekonstrukci občanského práva*. Právo a rodina. 2008, č. 2, s. 15 a 16, ISSN 1212-866X

⁷⁵ Dne 9. 11. 2011 schválila Poslanecká sněmovna návrh nového občanského zákoníku, jenž je výsledkem jedenáctileté práce ratifikační komise ministerstva spravedlnosti. Pokud projde návrh tohoto zákona úspěšně i zbývajícimi fázemi legislativního procesu, vstoupí pravděpodobně v platnost v roce 2014.

⁷⁶ KOVÁŘOVÁ, Daniela. *Rodinné právo v připravované rekonstrukci občanského práva*. Právo a rodina. 2008, č. 3, s. 19, ISSN 1212-866X

V rámci rodičovské zodpovědnosti ⁷⁷ a vztahů mezi rodiči a dětmi obsahuje nový občanský zákoník několik nových ustanovení. Mezi nová ustanovení například patří, že rodiče a děti mají vůči sobě navzájem práva a povinnosti, jichž se nemohou vzdát nebo se jich zříci. Pokud tak učiní, nepřihlíží se k tomu. Účelem povinností a práv rodičů, která mají vůči dítěti, je především zajištění hmotného i morálního prospěchu dítěte.

Nově je zakotveno ustanovení o osobním styku rodiče s dítětem. Výkon tohoto osobního styku není možné svěřit třetí osobě. Rodiče mají povinnost zdržet se všeho, co by mohlo narušit vztah dítěte k rodičům nebo ztížit jeho výchovu. Rodiče mají také povinnost si vzájemně sdělit vše, co se dotýká dítěte a jeho zájmů. Právo rodiče osobně se stýkat s dítětem může být omezeno nebo tento styk zakázán soudem, je-li to v zájmu dítěte.

Další ustanovení nového občanského zákoníku obsahuje povinnost a právo pečovat o jmění dítěte a spravovat jej s péčí řádného hospodáře. S peněžními prostředky, o kterých se dá předpokládat, že nebudou zapotřebí k pokrytí výdajů, jež souvisí s majetkem dítěte, musí rodiče bezpečně nakládat. To, co rodiče získají s použitím majetku dítěte, nabývá dítě.

Současný občanský zákoník nijak nezohledňuje existenci domácího násilí v rámci rodinných vztahů, v žádném z jeho ustanovení nenalezneme opatření, která by byla specificky zaměřená na ochranu osob, které jsou ohroženy násilím v rodině. Nově občanský zákoník obsahuje několik ustanovení o domácím násilí. Pod názvem Zvláštní ustanovení proti domácímu násilí se nachází ustanovení, která se netýkají jen násilí mezi manžely, ale právo domáhat se ochrany proti domácímu násilí bude mít i každá jiná osoba, která s manžely, případně rozvedenými manžely žije ve společné domácnosti.

⁷⁷ V novém občanském zákoníku označována jako rodičovská odpovědnost.

Závěr

Rodina měla, má a bude mít nezastupitelnou funkci v životě každého jednotlivce. Je základním stavebním kamenem každé, nejenom naší společnosti. Během velké části historie člověka byla rodina základním kamenem v procesu socializace a zespolečnění.

„Rodina má své nezastupitelné místo a její kvalita a síla postavení je v přímé souvislosti s kvalitou a silou daného národa. Ve skutečnosti není národ ničím jiným než součtem svých rodin.“⁷⁸

Sama společnost sehrává ve vztazích mezi dětmi a jejich rodiči důležitou roli. „Nalezení rovnováhy mezi právem dítěte na samostatné rozhodování, mezi právy jeho rodičů k němu, tedy obecně právem rodiny i jejich jednotlivých členů na soukromí a nutností intervence ze strany státu do těchto vztahů, jejímž cílem je ochrana toho nejslabšího v rodině a ochrana jeho zájmů včetně adekvátního prostředí této ochrany je jedním z rozhodujících úkolů moderní demokratické společnosti, která má zájem na své prosperitě a budoucnosti.“⁷⁹

Téma rodičovské zodpovědnosti je i dnes velmi aktuální, neboť se dotýká každého z nás. Ať už ve vztahu k vlastním rodičům, kteří nás vychovávali a starali se o nás, tak ve vztahu k vlastním dětem, k nimž jsme vázáni právy a povinnostmi nejen z rodičovské zodpovědnosti vyplývajícími. Vztahy vznikající mezi rodiči a dětmi jsou v rodinném právu těmi nejdůležitějšími a současně také těmi nejkřehčími.

Jakékoliv zanedbávání či zneužívání rodičovské zodpovědnosti se vždy v prvé řadě neblaze dotýká dítěte a může ohrozit jeho harmonický vývoj. Zajištění bezporuchovosti rodičovské zodpovědnosti je především v rukou rodičů, kteří by samotné rodičovství měli brát jako velký závazek a odpovědnost. Pokud není z jejich strany toto zajištění možné, je na státu, aby sjednal nápravu a zajistil především ochranu dětí.

V době, kdy chtějí lidé zakládat rodinu, by se měli nejprve zamyslet a uvědomit si, co všechno to obnáší. Přivedení dítěte na svět přináší rodičům spoustu nových

⁷⁸ WARDLE, Lynn. *Vztahy rodiny a státu*. Právní praxe. 1999, č. 2-3, s. 104, ISSN 1211-0825

⁷⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: Úvahy nad právním postavením dítěte*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 132, ISBN 80-210-0694-3

povinností ve vztahu k dítěti. To, jakým způsobem budou své dítě vychovávat a pečovat o něj, bude určující pro celý jeho život a také pro jeho budoucí rodinné vztahy. Je potřeba, aby se rodiče seznámili s právy a oprávněními dítěte, které jsou dětem garantovány zákony a též mezinárodními dokumenty, kdy o některých z nich nemají rodiče ani ponětí, že dítěti náleží. Rodiče musí též brát v potaz, že dítě je jim v postavení rovno a že se nejedná o vztah nadřízenosti a podřízenosti, jak si ještě dnes mnozí rodiče myslí a podle toho také jednají.

V současnosti má rodina jinou podobu než rodina dříve, často se skládá pouze z rodičů a dítěte nebo jen jednoho rodiče a dítěte, či také ze dvou lidí, kteří nejsou rodiči a často nejsou ani manžely. Pojetí dnešní rodiny se velmi mění v čase a nejde jen o proměnu rodiny, ale o proměnu celé společnosti.

Rodinné právo v blízké budoucnosti dojde změnám, neboť se stane součástí nového občanského zákoníku. Teprve jeho užití v praxi ukáže, zdali bude nová úprava vyhovující a naplní tak evropské standardy.

Seznam použité literatury

Monografické práce:

BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI Publishing, 2004. ISBN 80-7357-030-0

DAVID, Roman. *Práva dítěte*. Olomouc: Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-076-8

HRUŠÁKOVÁ, Milana, et al. *Rodinné právo*. 2., oprav. vyd. Brno: Doplněk, 1995. ISBN 80-210-1113-0

HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3. přepracované a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2006. ISBN 80-210-3974-4

HRUŠÁKOVÁ, Milana, et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství: Komentář*. 4. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-061-4

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: Úvahy nad právním postavením dítěte*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0694-3

KOVAŘÍK, Jiří, et al. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. ISBN 80-7040-531-7

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5053-2.

MOTEJL, Otakar, et al. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Rodina a dítě*. Brno: ASPI, 2007

NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*. 3. akt. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-72-6

PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: Komentář. Díl 2, Práva a svobody*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-7201-391-2

PLECITÝ, Vladimír, Michal SKŘEJPEK, Josef SALAČ a Alexander ŠÍMA. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-139-7

RADVANOVÁ, Senta. *O rodině, manželství a dětech*. Praha: Panorama, 1978

RADVANOVÁ, Senta, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Jan KŘÍŽ, et al. *Občanské právo hmotné. Svazek III*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI Publishing, 2002. ISBN 80-86395-44-8

RADVANOVÁ, Senta, Michaela ZUKLÍNOVÁ a Jan KŘÍŽ, et al. *Občanské právo hmotné. Svazek III*. 5. jubilejní a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. ISBN 978-80-7357-465-9

RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C.H.Beck, 1999. ISBN 80-7179-182-2

VESELÁ, Renata, et al. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-48-3

WINTEROVÁ, Alena, et al. *Civilní právo procesní*. 5. aktualiz. vyd, doplněné o předpisy evropského práva. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-726-3

Články:

HADERKA, Jiří. *Základní rysy právní úpravy rodinného práva v posttotalitních státech střední a východní Evropy*. Právní praxe. 1999, č. 2-3, s. 93, ISSN 1211-0825

JÍLEK, Dalibor. *Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte*. Právník. 1990, č. 4, s. 369, ISSN 0231-6625

KOVÁŘOVÁ, Daniela. *Rodinné právo v připravované rekodifikaci občanského práva*. Právo a rodina. 2008, č. 2, s. 15 a 16, ISSN 1212-866X

KOVÁŘOVÁ, Daniela. *Rodinné právo v připravované rekodifikaci občanského práva*. Právo a rodina. 2008, č. 3, s. 19, ISSN 1212-866X

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Ochrana slabší strany v rodinném právu*. Právník. 2011, č. 4, s. 368, ISSN 0231-6625

LUŽNÁ, Romana. *Zbavení rodičovské zodpovědnosti*. Právo a rodina. 2008, č. 2, s. 12, ISSN 1212-866X

NOVÁ, Hana. *Rodičovská zodpovědnost v českém právu*. Právo a rodina. 2008, č. 9, s. 23, ISSN 1212-866X

NOVOTNÁ, Věra. *Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany*. Právo a rodina. 2011, č. 5, ISSN 1212-866X

WARDLE, Lynn. *Vztahy rodiny a státu*. Právní praxe. 1999, č. 2-3, s. 104, ISSN 1211-0825

Internetové odkazy:

www.obcanskyzakonik.justice.cz

Seznam zkratek

LZPS	usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
OZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Úmluva	sdělení č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte
ZOR	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
ZSPO	zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Resumé

Rodičovská zodpovědnost a její výkon

Cílem mé diplomové práce je analyzovat institut rodičovské zodpovědnosti a její výkon tak, jak je upraven v českém právním řádu. Tato práce obsahuje kapitoly věnované historickému vývoji rodinného práva, dětských práv a vývoji vzájemných práv a povinností rodičů a dětí až po současnost. Nemálo prostoru věnuji i zásahům do rodičovské zodpovědnosti ze strany státu.

Důvodem, proč jsem si vybrala institut rodičovské zodpovědnosti jako téma mé diplomové práce, je to, že se jedná o aktuální téma, neboť jsou v jejím rámci upraveny vztahy, které se dotýkají každého z nás.

Práce je rozčleněna do sedmi kapitol.

První kapitola je rozdělena do dvou částí. Část první popisuje rodinné právo a vysvětluje jeho postavení v právu obecně, jeho předmět a principy. Část druhá se zabývá pojmem rodina, její ochranou, historickým vývojem i jejím postavením v současné době.

Druhá kapitola se věnuje právnímu postavení dítěte. Skládá se z pěti částí. Část první se zaměřuje na práva dítěte, část druhá poskytuje náhled do historického vývoje práv dítěte, třetí část je zaměřena podrobněji na konkrétní úpravu dětských práv obsažených v Úmluvě o právech dítěte. Ve čtvrté části se zabývám povinnostmi dítěte a část pátá je věnována dítěti jako účastníku řízení.

Třetí kapitola nese název právní vztahy mezi rodiči a dětmi a poskytuje náhled do vývoje právního poměru mezi rodiči a dětmi, obecně vymezuje právní vztah mezi rodiči a dětmi a obsahuje pojetí rodičovských práv a třídění rodičovských práv a povinností.

Čtvrtá kapitola tvoří jádro celé práce, neboť se zaměřuje na rodičovskou zodpovědnost, její vznik, zánik, výkon a její obsah. Podrobněji se věnuji obsahu rodičovské zodpovědnosti, který tvoří péče o dítě, zastupování dítěte a jmění dítěte a jeho správa.

Pátá kapitola nese název zásah státu do výkonu rodičovské zodpovědnosti. Obsahuje obecné kapitoly o zásahu státu do výkonu rodičovské zodpovědnosti a

rozdělení pravomoci mezi soudní a správní orgány. Dále se zaměřuje na výchovná opatření a na zásahy soudu do výkonu rodičovské zodpovědnosti.

Šestá kapitola je věnována problematice sociálně-právní ochrany dětí. Zabývá se pojmem, orgány a základními zásadami sociálně-právní ochrany dětí. Subjekty, kterým je sociálně-právní ochrana určena. Poslední část této kapitoly je věnována právu každého upozornit rodiče na závadné chování jejich dětí.

Poslední kapitola upozorňuje na nový občanský zákoník a v rámci něj na novou úpravu rodinného práva.

Klíčová slova

rodičovská zodpovědnost

výkon rodičovské zodpovědnosti

Abstract

Parental responsibility and its exercise

The aim of my final thesis is to analyze parental responsibility and its exercise in the Czech rule of law by the Czech's principle. These thesis contain chapters about historical trends of family law, children rights and development of mutual law and duties of parents and children from the past to present. Some space is also devoted for government interference into parental responsibility.

The reason why I chose the theme of parental responsibility for my final thesis is its current status which can be involved for everyone.

Final thesis is divided into seven chapters.

First chapter contains two parts. The first part is describing family law and explaining its position in a general law and its subject and principle. Second part is about family concept, protection, historical evolution and current situation.

The second chapter is connected with legal children's status. It contains five parts. The first part is focused on children's rights, second part is describing a historical origin of the right. The third part is devoted to detail description of children's rights which are included in the Convention of Children's rights. The fourth part is dealing with children's duties and fifth part is enlarged children as a juristic person.

The third chapter is named Legal relations between children and parents and gives us a view on development of legal relationship between parents and children, generally it includes the law relationships between them and contains parents' rights and classification.

The fourth chapter is the gist of the whole thesis, because it's focused on the formation, demise, output and content of parental responsibility. It is described in details in the content of parental responsibility which means child's care, child's representing, property and care.

The fifth chapter named Government interference into parental responsibility. It contains general parts of government interference and division of power between a judicial and administrative authority. The chapter is moreover focused on educational remedy and court intervention into parental responsibility.

The sixth chapter is about welfare and legal children's protection. It engages with terms, authority and basic principle of welfare and legal protection of children. The subjects are related by welfare and legal protection. The last part of mentioned chapter is devoted to general rights of possibility to alert parents in the case of wrong behavior of their children.

The last chapter reminds a new Civil code and some new arrangement of family law.

Key words

parental responsibility

exercise of parental responsibility